

ELVAN ÇELEBİ'NİN *MENÂKIBU'L-KUDSİYYE* ADLI ESERİNİN İKİNCİ BASKISI MÜNASEBETİYLE

II·

MERTOL TULUM**

Menâkıbu'l-Kudsiyye'nin ikinci baskısı münasebetiyle yazdığımız ilk yazı, esas itibariyle, bu baskının -metinle ilgisiz bir kaç küçük ekleme dışında- ilkiyle aynı olduğunu; on yıllık araya rağmen, ilk baskının bütün yanlış ve eksiklerinin yeni baskıda aynen yer aldığını göstermek amacıyla kaleme alınmıştı. Yazıda gerek *Metin*, gerekse *İnceleme* kısmında yer alan yanlışların bir bölümü, türlerine göre sınıflandırılıp belirli başlıklar altında ele alınarak, bu yanlışların ne türlü bilgi eksikliklerinden kaynaklandığı açıklanmış; bu arada, en önemli zaaf ve yetersizliğin *anlamadan okuma* olduğu bir kaç kez vurgulanmış, *okuma* ile *anlama* arasındaki ilgi ve bağın ne olması gerektiğini göstermek üzere de bir takım açıklamalar yapılmış ve kimi tahlil örnekleri verilmişti. Bu ikinci yazıda, *eski bir metni anlama* konusu odaklaştırılacak, Sayın Erünsal ve Ocak'ın yazarı oldukları (Bununla ne demek istediğimiz biraz sonra yapılacak açıklamalardan sonra anlaşılacaktır.) *Menâkıbu'l-Kudsiyye* metnindeki yanlışların yeni bir bölümü, böyle bir metni anlayabilmenin şartlarıyla yolu-yordamının ne olması gerektiği yolunda ileri sürülecek düşüncelere dayandırılmış olarak incelenecektir.

Eski bir metni okumak ve anlamak nedir ve nasıl olmalıdır?

İlk yazıda da belirtildiği gibi, dar anlamda eski bir metni *anlama* ve *açıklama* çabası olan tarihî dönem metni yayımı, geniş anlamda, bir çok alan bilgisinden yararlanarak, böyle bir metnin eski, eski olduğu için farklı, herkesçe bilinmez ve anlaşılmaz yanlarını aydınlığa kavuşturmak; konusuna göre ihtiva ettiği tarihî bilgileri, maddî ve manevî kültür değerlerini, yansıttığı düşünce ve duyguları, anlayış ve yaklaşımları kavrayıp, yazılacak notlar, açıklamalar, yorumlar; hazırlanacak sözlük, dizin gibi ekler ve katkılarla onu okuyucu ve araştırmacıya sunmaktır. Böyle bir çalışma, aslında, ele alınan metnin yazarının yazı ile günümüze ulaşan düşüncesinin (=dile getirdiklerinin tümünün) anlaşılmağa çalışılması, metin aracılığı ile yazarla eksiksiz bir iletişim kurulması, başka bir deyişle, konuşucu/dinleyici ilişkisinde olduğu gibi, metni yayına hazırlayanın, demek ki okuyanın, yazı aracılığı ile yazarın düşüncesine tam anlamıyla, eksiksiz

* Aynı başlığı taşıyan ilk yazı *İlmi Araştırmalar* adlı derginin 2. sayısında (İstanbul, 1996, 175-228.s.) yayımlanmıştır.

** Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

olarak ulaşmaya çaba göstermesi demektir. Bu, yazarın metne yansıyan düşüncesinin okuyanın düşüncesiyle bütünüyle örtüşmesi, çakışması demektir ki, *anlamak* işte bu türlü bir sonuca ulaşabilmektir.

Arap harfli eski alfabe ile yazılmış bir metni yayıma hazırlamağa girişenler, onu *anlamak* zorunda olduklarını, bunun tek ve vaz geçilemez hedef olması lâzım geldiğini, yapılacak çalışmayı kabul edilebilir ve işe yarar kılacak ilk ve biricik şartın bu olduğunu bilmeli; özellikle *Menâkıbu'l-Kudsiyye* benzeri çok yönlü kaynak değeri taşıyan eski metinler üzerinde çalışmak isteyenler, bu göz ardı edilemez şartı yerine getirmek için her şeyden önce değişik bir çok alan bilgisiyle donanmış olmak gereğini kavramalı, ayrıca bunun bilgi yanında tecrübe, hattâ *yetenek* isteyen çok ciddi, oldukça güç bir iş olduğu gerçeğini benimsemiş olmalıdırlar. Yalnızca yazı bilgisiyle, sadece *Osmanlıca* diye adlandırılan art zamanlı dil dönemine ait bir kaç kural ile bir avuç eski kelimeyi bilmek veya bir iki eksik ve yetersiz sözlüğe bakıp kimi kelimelerin o sözlüklerde yer almış anlamlarını öğrenmekle eski bir metni değil *anlamak*, *doğru okumak* bile mümkün olamaz.

Doğru okumak anlamaya varan uzun bir yolun ilk adımıdır. Bu ilk adımda ilkin kelimeler dağınık dil birimleri olarak doğru okunmalı, sonra da *mantıkça bağlam* ve *metin bağlamı* göz önünde bulundurulmak suretiyle, anlam ilişkileri açısından seçilmeli ve değerlendirilmelidir.

Özellikle bir çok ünsüz fonemin, yeri ve sayısı değişen noktalarla birbirinden ayrılan ortak biçimlerle yazıldığı, farklı ünlü fonemlerin aynı [Türkçe'deki /a/ fonemi ile Arapça ve Farsçada'ki /ā/ foneminin *elif* (ا) ile, /ı/, /i/ ve bunların alıntı kelimelerdeki uzunlarının ye (ع) ile, /o/, /ö/, /u/, /ü/ ile alıntılardaki uzunlarının vav (و) ile, yine /a/, /e/ ve /ı/ /i/'nin yeri değişen ortak ve şekilce benzer *üstün* ve *esre* ile] işaretlerle belirtildiği bir yazı sisteminin kullanıldığı eski dönem metinlerinde *olması gerekeni belirlemek ve seçmek*, yazmalarda yer alan yanlışlar bir yana, yalnızca anılan bu ortaklıklar ve yakın benzerlikler açısından son derecede önemli, önemli olduğu ölçüde de hem güç, hem de araştırma, kaynak kullanımı, birikim ve bilgi gerektiren; sezgi, kavrama gücü ve zihince çaba, hattâ -sadece *maharet* değil- *yetenek* isteyen bir iştir.

Yazar nüshasından çekilmiş ilk kopyadan başlayarak, yazıcının (müstensihin) bilgi, dikkat ve özen ölçüleriyle sınırlı olmak üzere, dereceli biçimde çoğaltılmış nüshalara geçen yanlışlar ve eksikler açısından ise, olması gerekeni seçmek ve belirlemek daha da önemli ve zor bir iştir; çünkü *metin onarımı* denilen bu çalışmanın çerçevesi, yukarıda sözü edilen ve büyük ölçüde belirlenecek sınırlı sayıda kelime arasında yapılacak bir seçme işlemine dayanan çalışmaya göre daha geniştir. Bu geniş sınırlar içinde çalışabilmek için, kimi zaman hiç yazılmamış, kimi zaman da çeşitli sebeplerle okunamaz veya tanınamaz durumda bulunan kelimelerin anlamının ne olması gerektiğini, anlamca (semantik) tahlile dayandırarak ortaya koyabilecek bilgi, donanım ve tecrübeyi kazanmış olmak gereklidir.

Anlamaya giden yolda ilk adım olarak metnin tek tek kelimeleri üzerinde yapılması gerekli bu çalışmaların ardından atılacak ikinci adım, dilde düzenlenmiş olarak bir arada bulunan birlikleri düzen ilişkilerine göre belirlemektir. Dil, düşüncenin aktarılmasında bir aracı olarak konuşana/yazana pek çok imkân sağlar; konuşan/yazan da, amacına göre belli düşünceleri dile getirmek için dilin bu imkânlarını seçerek kullanır. Yazılı ve sözlü anlatımda kullanılan her söz birliği, seçilen her dil biçimi, temelinde belli bir mantık ilişkisini barındırır ve ayrı bir anlam bütünlüğünü yansıtır. İşte tarihî dönem metinleri üzerindeki çalışmalarda, metinde yazarca seçilen bu düzenlenmiş dil biçimleriyle aktarılan anlam ilişkilerinin kavranabilmesi, o dil biçimlerinin önce bilinmesi, sonra da farklı sözlük birimlerinden oluşan her biçimin, bu birimlerdeki unsurların mantıkça bağlarından yansıyan bildiriminin anlaşılması ile mümkün olabilir. O halde eski bir metni anlamaya giden yoldaki bu ikinci adımda ilk şart, önce *bildirişme aracı* olarak dil bilgisine sahip olmak, sonra da *aktarıcı dilin* tarihî yapı bilgisiyle donanmış olmaktır.

Dildeki gelişme, değişmelerle birlikte olur. Kültürel etkileşme sürecinde başka dillerden etkilenen her dil, bu dillerden yalnız kelime değil, dil kalıpları dediğimiz dizim birlikleri de alır. Tarihî gramer bilgisi, işte bu kalıpları, bu söz birliklerini tanıma imkânı sağlar.

Bu bilgi şüphesiz şarttır ve gereklidir, ancak anlamak açısından yine de çoğu kez yeterli değildir. Türkiye Türkçesi'nin eski dönemlerinde özellikle Farsça'dan alınmış olan türlü kelime öbeği kalıplarında (terkiplerde) kurucu unsurlar arasındaki temel anlam ilişkilerini belirtecek biçim birimleri(morfemler)nin bulunmayışı, okuma sırasında bu birliklerin tanınmasını güçleştirmekte, yayımlanmış metinlerde en çok yanlışın bu tür söz birliklerinin belirlenmesinde yapıldığı görülmektedir. Anlamadan okumanın en çarpıcı göstergeleri olan bu yanlışlar, belli tarihî gramer bilgilerine sahip olmanın anlama açısından doğrudan ve tek başına yetmediğini, asıl hedef olan *yazarın düşüncesini kavrama* bakımından bu bilgilerin de ancak belli noktalara kadar kılavuzluk edebileceğini göstermektedir.

Düşünceyi aktarma açısından dilin sağladığı imkânlar arasında en önemlisi *cümle* dediğimiz dizim birliğidir. Dilde hemen bütün birimler (ses birimleri, anlam birimleri, sözlük birimleri, cümleden daha küçük diğer bütün söz dizimi birlikleri) bu en büyük birlik içinde yer alır. *Cümle*, aynı zamanda, birden çok düşüncenin ilişkisinden, başka bir deyişle, düşünce birimciklerinin ilişkilerinden doğan temel bir düşünceyi aktarabilen, böylece gerçek bildirişme bağına kuran bir aracıdır. Böylece anlamaya giden yolda üçüncü, son ve en önemli adım, dil bilgisi açısından doğru cümleyi bilme, farklı yapıların sağladığı aynı ve farklı anlatım değerlerinin sınırlarını tanıma adımı olmaktadır.

Bir dilin eski dönemlerine ait metinlerde, yukarıda sözü edilen bir çok farklı yapı gibi, bu gün dilde yeri olmayan cümle yapılarının da bulunması olağandır. Demek ki, cümlenin yapısı, onun hangi üyelerden oluştuğu, bu üyelerin diziliş şartları gibi genel bilgiler yanında, *aktarılan dilin* tarihî dönem bilgisi çerçevesinde,

bu bırakılmış eski yapıların da öğrenilmesi, bilinmesi ve tanınması gerekmektedir. Ayrıca, yine tarihî dönem özelliği olarak, cümleyi kurmak üzere çeşitli üyelerin bir araya gelişinde değişik biçimlerin, veya biçim değişikliklerinin bilinmesi, en azından ele alınan metnin sınırları içinde bunların incelenip değerlendirilmesi lâzımdır.

Eski bir metni kendi başına okumaya çalışanın onu ne kadar anladığını, yazarın düşüncesine ne derecede ulaşabildiğini bilemeyiz; değerlendirmemiz, ancak, bunu yapanın, anladığını sözlü veya yazılı olarak bize aktarmasından sonra mümkün olabilir. İşte yayımlanmış eski bir metin, bu açıdan, aslında yazarının düşüncelerini değil, onu yazı çevirimi ile bize aktaranın *anladığını*, demek ki yayıma hazırlayanın bir bakıma okuyan olarak kendi düşüncelerini bize yansıtmaktadır. *Okuma* yoluyla gerçekleştirilmesi gereken *anlama*, okuyanın yazarın düşüncesine ulaşması, kendi düşüncesinin yazarın düşüncesiyle tam anlamıyla örtüşüp çakışması demek olduğuna göre, yeni metinde buna yaklaşıldığı ölçüde yazar metnine yaklaşılmış olur; aksi taktirde bize aktarılan, yazarın anlattığı/düşündüğü olamaz. Yanlış aktarılan her şey, metnin değil, aktaranın yanlıştır, onun *anlama* kusurudur; anlamayışının , kendi yanlış düşüncesinin eseridir ve ona aittir.

Eski bir metni yayımlamaya kalkışanların amacı gerçekten metinle (=onu yazanla) iletişim kurmak, onunla anlaşmak ise -ki başka bir amaç düşünülemez, düşünülmemesi lâzımdır-, bu kişiler *okuma* ile *anlamanın* çok farklı şeyler olduğunu, *okumanın*, iki düşüncenin bağdaşması sürecinde bir başlangıç şartından (tıpkı konuşulanı anlamak için dinlemenin/ duymanın şart oluşu gibi) başka bir şey olmadığını idrak etmelidirler. Böyle bir idrak çizgisine ayak basarak işe koyulmak isteyecekler ise, ilkin ilmîlik anlayışında seviye bularak, sonra da, ilk yazımızda yeri geldikçe değinilen ve yukarıda nitelikleri açıklanan, *anlama* hedefine ulaşma yolunda atılması kaçınılmaz başlıca üç adım için gerekli donanımı kazanarak, ve nihayet, -*Menâkıbu'l-Kudsiyye*'yi hazırlayanların kullandıkları kelimeyle- *maharet* elde etmek için, erkenden boş bir güven duygusuna kapılıp sürüklenmeden, çok çalışarak başarıya ulaşabileceğini iyi bilmelidirler. Farklı idrak çizgilerinde bulunan ciddiyet dışı anlayış, yaklaşım ve tutumlardan yansıyan sonuçlar ortadadır. Bu örnekler, sadece okuyup aktaranın *okudum sandığı*, asıl metinle -metnin bir yazara aidiyeti itibariyle de- yazarla ilişkisi bulunmayan metinlerdir. Böyle bir sanıya kapılarak, hiç bir kaygı duymaksızın eski metin neşrine kalkışmanın, her şey bir yana, hiç değilse, o eserleri kaleme alarak geçmiş çağları bütün bilgileri, yaşanmış bütün yönleri ve değerleriyle günümüze ulayanların manevî hatıralarına saygısızlık olduğu da unutulmamalıdır.

OKUMAYA GİDEN YOLDA

Başlama noktası

Arap harfleriyle yazılmış eski bir metni okuyabilmenin ilk şartı, şüphesiz, alfabe ve yazı (hat) konularında bilgi edinmiş olmaktır. Ancak, özellikle neşir amacıyla yazma eser üzerinde çalışacak olanların buna başka bilgiler de katmış

olmaları gereklidir ki, bunların başında *yazma kitap bilgileri* gelir. Bunlardan, tarihsiz yazmaların yazılış tarihini belirlemek için lüzumlu *kâğıtçılık tarihi bilgisi* ile, yüz yıllara göre değişebilen *yazı türleri (hat tarihi)*, *tezhip cilt* vb. hakkındaki bilgiler, başka ihtisas alanlarıyla ilgili, yalnızca gerektiğinde baş vurulacak dolaylı bilgiler sayılabilir; ancak yazma kitap bilgileri arasında kimi bilgiler vardır ki, bunlar, yazma bir eserle ilgilenen herkes için *bilinmezse olmaz* değerdedir. Bunlara bir de okunacak yazma ile ilgili bilgilerin eklenmesi gerekmektedir.

1. Yazma kitap bilgileri

Manzum bir metinde yeri değişen bir kelime/kelime öbeği, vezni ve kafiyeyi bozabileceği gibi, anlamı da bozabilir, üstelik değiştirebilir. Aynı şekilde öncelik-sonralık sırası bozulan iki beyit, bir nesir paragrafında sırası değişen cümlelerin yol açacağı tutarsızlık ve kopukluk gibi, anlamın bozulmasına ve değişmesine yol açabilir. İki beyit arasındaki mısra karışıklığı da aynı sonucu doğuran yanlışlıklar arasındadır. Ayrıca, yazarken sıkça yapılan, bu yüzden de hemen her yazmada karşılaşılan hece, kelime/kelime öbeği, beyit atlamaları metni bir çok bakımdan bozabilir. İşte yazmalarda dikkatsizlik ve dalgınlıkla yapılan bu türden yanlışlıklar için yazıcılar (yazarların kendileri dahil) okuyanı uyarmak maksadıyla bir takım işaretler ve kısaltmalar kullanmışlardır ki, bunların bilinmesi -en azından konmuş oldukları yerlerde- yanlışlığın düzelmesine imkân sağladığı için çok önemlidir.

Bunlardan kimileri, *Menâkıb-nâme*'nin eldeki biricik yazmasındaki örneklerle sınırlı olmak üzere, aşağıda ele alınacak, bu arada Sayın Ocak ve Erünsal'ın bu konuda sahip oldukları bilginin yeterlik derecesi ile gösterdikleri dikkat ve özenin ölçüsü ortaya konulacaktır.

Öncelik-sonralık (takdim-tehir) sırası işareti

Yazma kitaplarda gerek kelimeler ve kelime öbekleri, gerekse mısra ve beyitler arasındaki yanlışlıkla değişen öncelik-sonralık sırası için, okuyucuyu uyarmak amacıyla çoğu kez ortak işaretler kullanılmıştır. Bunlar öncelik için *مقدم (mukaddem)* kelimesinin kısaltması olarak *م*, sonralık için *مؤخر (muahhar)*'in kısaltması olarak *خ*'dir. Yazma metinlerde görülen sıra değişmesi yanlışları ve farkına varıldığında kullanılan bu kısaltmalar için *Menâkıb-nâme*'deki en çarpıcı örnek 83b'de bulunmaktadır. Yazıcı burada dikkatsizlikle -birinin ilk mısraından sonra diğerinin ikinci mısraını yazmak suretiyle- iki beytin mısraları arasında yer değişikliğine yol açtığı gibi¹, iki beyitten birinin yok olmasını doğuran bir yanlış yapmış, bununla da kalmayarak, mısra içindeki kelimelerin sırasını değiştirmiştir. Ne var ki yaptığı yanlışların farkına vararak, önce mısra da yerini değiştirdiği kelimelerin altına öncelik-sonralık işareti olarak *م* ve *خ* kısaltmalarını koymuş, sonra da mısraı boydan boya çizip iptal ederek atladığı mısraı beyit hizasından başlayarak yanlamasına yazmıştır.

¹ Sıra değişmesi yoluyla mısraları birbirine karıştırılan iki beytin, daha sonra farkına varılarak düzeltilmiş diğer bir örneği 112b'nin son satırında bulunmaktadır.

Bununla birlikte, bu uyarı, *Menâkıb-nâme* yazmasında olduğu gibi, kısaltma harfi yerine yukarıda kaydedilen kelimeler yazılmak suretiyle de yapılagelmiştir. Sayın *okuyanlar* (İlk yazıdaki *hazırlayanlar* yerine, bu yazıda, anlama ile ilişkisi açısından, bu kelime kullanılacaktır.) yazmada sadece iki yerde yapılmış olan uyarının birini dikkate almışlar, diğerini -bir çok yerde yaptıkları gibi- yazıcının ikinci kez yanılışı sayarak -daha doğrusu sanarak- yersiz bulmuşlardır.

Yazmada 76b'de 3. satırı teşkil eden beytin yanına *muahhar*, dördüncü satıra tek yazılmış mısraın yanına *mukaddem* kelimeleri yazılarak işaret olunan öncelik-sonralık sırası okuyanlarca dikkate alınmış ve uyarıya uyularak beyitlerin yeri değiştirilmiştir. (Bk. 1315-1316. beyitler) Buna karşılık 42b'de 5. satırdaki mısraın yanında yazılı *mukaddem* ile, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, üst satırdaki beyit için metin çerçevesi dışına yazılmış olması gereken, ancak baskı için hazırlanan filimde görüntü dışında bırakılan *muahhar* kelimeleriyle yapılan öncelik-sonralık sırası uyarısı nedense göz ardı edilmiştir.²

Ne var ki, yazıcılar yaptıkları bu tür sıra değişikliği yanlışları için -belki de çoğu kez farkında olmadıklarından- her zaman uyarıcı işaret koymamışlardır. Metin okuma açısından asıl önemli olan, onarma gerektiren bu gibi yerleri belirlemektir. *Menâkıb-nâme*'yi okuyan Sayın Erünsal ve Ocak, işaretle uyarı yapılmamış bir kaç yerde gerçekten başarılı onarım örnekleri sergilemişler, ama ne yazık ki pek çok yerde aynı başarıyı gösterememişlerdir.

176. beytin ilk mısraı yazmada (Bk. 10b.3)

Her ki yatdı vü gice durdı sabāh

biçimindedir. Sayın okuyanlar bu mısradaki kelimeler arasındaki anlamı bozan düzensizliğin farkına varmışlar, işaret edilmemiş yer değişikliğini yapmışlar (*yatdı vü gice* yerine *yatdı gice vü*) sayfa altına koydukları notla (Bk.15.s.) da bizi bilgilendirmişlerdir.

İlk baskıda metni onarmak amacıyla iki yerde yapılan işaret edilmemiş bu yer değiştirmelerinden yukarıda verilen ilkinde gösterdikleri başarı için Sayın Erünsal ve Ocak'ı kutluyoruz. İkincisine (Bk. her iki baskıda 59. s.,669. beyit) gelince, yapılan değiştirmenin yersizliği, dolayısıyla gereksizliği ilk yazıda ele alınmış, geniş açıklamalarda bulunulmuş olduğundan³ burada tekrarını lüzumsuz buluyoruz.

Bu ikisi yanında, metinde yine işaret edilmemiş kimi yer değiştirmeler bulunmaktadır ki, *okuyan ikili* bunların farkında olmamışlardır.

Yazmada 49a. 7. satırdaki beytin ilk mısraı,

Çünkü geldi vü Rûm'a bilindi

² İşaretlenmiş her iki yer değişikliğinin neden gerekli olduğunun gramerce ve anlamca tahlillere dayanan açıklamasını, ele aldığımız meselelere rağbetlerini sağlamak düşüncesiyle sayın okuyanlara ve ilgilenenlere bırakıyoruz.

³ Bk. a g.m., 220-222. s.

biçiminde yazılmış, okuyanlar tarafından her iki baskıya da öylece aktarılmıştır. (Bk. 845a) Burada yapılacak değişiklikle beytin,

Çünkü geldi Rūm'a vü bilindi

olarak düzeltilmesi gerektiği, her şey bir yana, yukarıda kaydedilen 176. beytin ilk mısraında kendi yaptıkları değiştirmenin dayandığı gereklikle çakışmaktadır. Her iki örnekteki vü 'nün, görevine göre bulunması gereken yer, mısralarda yer alan cümleleri kuran unsurların bağımlılıkları ve dizilişçe yerleri açısından bakıldığında da aynı olduğuna göre, bir yerde yapılabilenin başka bir yerde yapılamaması, hiç şüphesiz, dikkat ve özen zaafından çok, anlamaya giden yolda kılavuz olarak gerekli gramer bilgisi eksikliği ile alâkalıdır.

Yine yazmada 87a.4'te,

*Kevşer ü Selsebil ü Tesnīm'i
Bildürür 'ilmi gösterür 'aynı*

olarak yazılmış bulunan beyti Sayın Erünsal ve Ocak aynen aktarmışlardır. (Bk. her iki baskı, 1501. beyit) Görüldüğü gibi bu beyit kafiyesizdir; onu kafiyeli kılacak, ikinci mısra da yer alan iki cümle arasında yapılması gereken bir yer değişikliğidir. Aslında anlamı değiştirip bozmayan, doğrudan kafiye kusuru doğuran bu yazıcı dikkatsizliği de okuyanlar olarak Sayın Erünsal ve Ocak'ın bütün dikkatlerine rağmen dikkatten kaçan bir yanlış olarak her iki baskıda boy gösteren bir yanlış olarak kalmıştır.

Bu değişiklikle beyit şöylece kafiyeli duruma gelebilirdi:

*Kevşer ü Selsebil ü Tesnīm'i
Gösterür 'aynı bildürür 'ilmi*

Doğrulama işareti

Yazıcıların (ilk nüsha yazıcısı olan yazar dahil) yazarken yaptıkları yanlışları doğrulamakta baş vurdukları yollardan biri, yanlış yazılmış olan kelime /kelime kümesini çizerek kenara doğrusunu yazmak, yanına da "Doğrusu budur." anlamında ۷ (sahh) işaretini koymaktır. Aynı işaret, iki nüsha arasında -özellikle çoğaltılmış nüshalardan biri ile yazar nüshası arasında- yapılan karşılaştırmalarda da kullanılmıştır. Bunda esas olan, önce doğru olanın kenara yazılması, sonra da söz konusu işaret konularak bu hususun belirtilmesidir. Demek ki doğrulama kaydı için her şeyden önce doğru olanın yazılmış bulunması gereklidir. Nitekim kimi yazmalarda yalnızca bununla yetinildiği, doğrulama işaretinin konulmadığı görülür.

Doğrulama işareti *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'nin eldeki yazmasında da kullanılmış, ancak okuyanların, yazmanın aslına bakmayı zahmetli veya gereksiz bir iş sayarak filim veya fotoğraf üzerinde çalışmakla yetinmelerinden olsa gerek, değerlendirme dışı tutulmuş, bu yüzden metin bir yerde onarımsız bırakılmış, bir yerde yapılan

onarım ise, olanı yansıtmayan bir not konularak, isabetli yapılmış olmasına rağmen, yersiz konumuna düşmüştür.

Yazmada, 60b 3. satır hizasında çerçeve dışına yazılmış bir kelime ve yanında doğrulama işareti bulunmaktadır. Sayın okuyanlar bu satırdaki beyti, üzeri yazıcı tarafından çizilmiş kafiyeyi bozan kelime ile okuyup aktarmışlar (Bk. 1038. beyit), bu beytin yer aldığı sayfanın altına (91. s.) “Kafiyesi bozuk. Beytin kenarına ۛ işareti konulmuş.” notunu ekleyerek işin içinden sıyrılıvermişlerdir. Halbuki fotografa bu işareten önce mutlaka yazılmış olması gerekli kelimenin son harfinin kuyruğu görülmektedir; demek ki yalnızca bu işaretin konulmuş olduğunu söylemeleri doğru değildir. Doğru olan, kelimenin, çekimde veya baskı için hazırlanan filimde görüntüye alınmamasıdır.⁴ Bu durumda yapılacak şey, tabiidir ki yazmanın aslına bakmak olmalıydı.

Yazmada başka bir örnek 89b’de bulunmaktadır. Burada 5. satırda cetvel kenarına yazılmış bulunan kelimenin son harfi açıkça görülmekte, buna göre de bu harfin yer aldığı bir kelimenin varlığı anlaşılmaktadır. Filimde görüntüye girmeyen bu kelime, ilk mısra da üzerine kenara yazılmış olanla ilgilendirme işareti konmuş olan *müctehid* kelimesidir. Bu kelime, aslında, okuyanların sayfa altına koydukları nottaki gibi değil, düzeltilerek öylece okunabilecek biçimde yazılmış olmakla birlikte (Aynı kelimenin doğru olarak yazılmış bir örneği için 93b.6’ya bakılabilir.) *he* harfi yerine önce yanlışlıkla *kaf* yazılıp, küçük bir eklemeyele bunun *he* olarak düzeltilmesiyle kalan iki noktanın yol açacağı tereddüdü gidermek amacıyla (Belki de bu yüzden yanına *sahh* işareti konulmamıştır.) bir de kenara yazılmıştır⁵. Sayın okuyanlar bu kelime için de yazmanın aslına bakmak gereğini duymamışlardır.

Atlanan hece, kelime / kelime öbeği ve beyitlerin işaretlenmesi

Yazma kitaplarda oldukça sık görülen yanılmalardan biri de atlamalardır. Sıra değişiminden oldukça ayrı, çoğu kez ileri bir noktada yazılanın gözden geçirilmesi sırasında -yazılan mısra veya bir grup kelimenin okunması gibi-farkedilen bu tür yanılmalarda yazıcıların tuttukları yol, atlanan parçanın kısalığı-uzunluğu ile bağlantılı olarak farklar gösterir.

1. Atlanan, bir kaç harf kümesinden oluşan bir hece veya kelime ise, bunun, sığacak yer bulunması durumunda, iki satır arasına, olması lâzım gelen yere yazılmasıyla yetinilmiştir. *Menâkıb-nâme*’deki örnekleri şunlardır:

hece için: 32a.1 :dür-*lü*, 35a.8: *tâ-cuñı*,
kelime için: 63a.10: *cân*

⁴ Görüntüye giren iki örnek için, aynı zamanda yukarıda anlatılan doğrulama biçimi örneği olarak, tıpkı basımda 80a ve 89b’ye bakılabilir.

⁵ Yazıcı bu gibi durumlarda düzelttiği her kelimeyi bir de kenara yazmak gereğini duymamıştır. *Menâkıb-nâme*’de bunun pek çok örneği bulunmaktadır ki bunlar arasında en iyisi 18b.10’dakidir. Burada kelimeyi *gitmegi* yazmışken, ye’ye iptal çizgileri çekmiş, gerekli iki harf ilâvesiyle *gitmegüñ* olarak düzeltmekle yetinmiştir.

2. Kelimenin sığacağı yer bulunmaması halinde, çoğu zaman ok başı ile çizgi veya noktalardan oluşan bir işaretleme biçimi kullanılıp olması gereken yerle ilgilendirilerek metin içindeki bir boşluğa veya metin çerçevesi dışına yazılmıştır. *Menâkıb-nâme*'de bunun, yanında م ک kısaltması da bulunan, yeri yalnızca noktalarla belirtilmiş bir örneği 80a.9'da bulunmaktadır: Satır üstündeki boşlukta: *hezār*.

3. Atlanan bir/bir kaç beyit ise, bulunması gereken satır hizasından başlama imkânı bulunmadığı durumlarda, bir önceki mısra sonuna, en yaygın işaretle, bir veya paralel iki eğik çizgicik konularak metin çerçevesi dışına yazılmıştır. *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de 91b'de bunun için bir örnek vardır. Burada, aşağıdan yukarıya doğru enlemesine yazılan beytin son kelimesi, yukarıda kaydedilenler gibi, filimde görüntü dışında bırakılmıştır. Sayın okuyanlar, yazmanın aslına bakmadıklarından, burada da olanı bize yok diye aktarmışlar, mısra sonuna parantez içine üç nokta (...) koyup, sayfa altında "Mısra'ın son kelimesi eksik" notuyla kendi eksikliklerini geçiştirme yoluna sapsmışlardır. (Bk. 137. s.)

4. Atlanan beyit, yerin uygun olması durumunda, çoğu kez aynı işaretlemeyle veya -yukarıda verilen 83b'deki mısra örneğinde olduğu gibi- işaret konmaksızın, bulunması gereken satır hizasından başlanarak yazılmıştır. Sayın okuyanlar *Menâkıb-nâme*'deki iki örnekten işaret bulunana (Bk. 105b) başarıyla yerine koymuşlar (Bk. 159. s., 1865. beyit); özellikle işaretsiz yazıldığında, başlama noktasının, bulunması gerekli yerin hizası olduğu konusundaki bilgisizliklerinden, işaretlenmemiş olan ikincisini (Bk. 59b) bittiği yerin karşısına düşen bir beyitten (1024. beyit) önceye yerleştirme başarısızlığına uğramışlardır. (90. s., 1023. beyit).⁶

2. Okunacak yazma ile ilgili bilgiler

Başlangıç noktasında *yazma kitap bilgileri* edinmiş olmanın yanı sıra diğer önemli bir hazırlık, üzerinde çalışılmak üzere ele alınan yazmanın incelenmesidir. Bu inceleme *okunacak yazma ile ilgili bilgilere* ulaşmak için yapılmalıdır. Bilinen yazı türlerinden biri ile yazılmış olsa bile, her yazı şahsıdır, her yazıda kalem kullananın kendine has biçimleri, seçimleri vardır. Özellikle gündelik yazı biçimleri ile yazılmış olan yazar yazmalarıyla hattat kaleminden çıkmış yazmalar arasında kimi zaman pek az benzerlik bulunur. Ayrıca bir yazmanın metni tek kişinin kaleminden çıkmış olabileceği gibi, metin birden çok kişi tarafından da yazılmış olabilir. Daha da önemlisi, her yazmada yazıcının bilgi seviyesini ve anlama ölçüsünü yansıtan yanlış türleri bulunur. Genel bir tutum olarak, bildiği bir kelime ise, çoğu kez anlamca uygun olmadığı halde, gördüğünü aynen aktaran yazıcılar, kimi yerlerde de tanıyamadığı kelimeyi şekilce benzeri ile değiştirmek,

⁶ Yazara ait metinde 1018. beyitten sonra yer almış olan bu beytin burada bulunması gerekliliğinin, iki beytin gramerce ve metin bağlamı açısından anlamca ayrılamaz birlikteliklerinin açıklaması, sayın okuyanların itirazları halinde ileride yapılmak üzere şimdilik ertelenmiştir.

noktasız ve harekesiz yazmak, hiç yazmamak gibi türlü yollara baş vurabilir. Arada bir kendisini yetkili görüp daha da ileri giderek, ekleme ve değiştirmeler yapabilir. Bu arada, yazmanın metni, bize ulaşırken geçen zaman içinde başkalarının araya girmesiyle de değişikliğe uğratılmış olabilir. İşte ele alınan yazma üzerinde bu ve benzeri yönlerden yapılacak inceleme, onu yazarının kaleminden çıkmış metne yaklaştırabilme, yazar metnine ulaşabilme yolundaki ilk ciddi çalışma olduğu kadar, okumağa başlandığında olması gerekeni ayırıp belirleyebilmek, bir de onarabilmek açısından son derecede gereklidir.

Ne yazık ki, Sayın Erünsal ve Ocak, *Menâkıbu'l-Kudsiyye* yazmasını hem yazma kitap bilgilerine sahip olmadan, hem de böyle bir ön çalışma yapmadan okumaya kalkışmışlar, özellikle yazıcının kullandığı kendince imlâ biçimleri ile onun anlama/anlayarak yazma derecesini yansıtan yanlış türleri konusunda bilgisiz kaldıklarından bir çok yerini onaramamışlar, en önemlisi de Farsça başlıkların metinle ilişkisini incelemediklerinden, bunların yazar, yani Elvan Çelebi tarafından yazılmış olamayacağını anlayamamışlar, böylece bağışlanamaz yanlışlara düşmüşlerdir. Aşağıda bunların bir bölümü ele alınacak, diğerleri başka başlıklar altında verilecektir.

1. *Menâkıbu'l-Kudsiyye* yazıcısı, -belki de kullandığı kaynak metinde öyle yazıldığı için- genel olarak kelime sonlarında *س* (ye) ile yazılan dar-düz ünlüleri, vezin gereği kısa okunan yerlerde esre ile yazmıştır.⁷ Sayın okuyanlar bunu önceden değerlendirmedikleri için, böyle yerlerde esreyi, anlamı ve gramerce ilişkiden doğan işleyişi bir yana koyarak, keyiflerince değerlendirmişlerdir.

a. Nispet eki yerine konulmuş esre bir yerde yok sayılmıştır:

457b: Ceng-i *sultân* (*doğrusu*=d: *sultâni*) oldu bunlara iş (Bk. 26a.10)

b. Bir yerde doğru yazılmıştır:

718b: Kodı şöyle ki kor *sipâhi* atın (Bk. 41b.11)

c. İki ayet alıntısında, biri *ye* ile yazılmışçasına paranteze konulmadan, diğeri onarıldığını göstermek üzere köşeli paranteze konularak, uzun bir ses olarak değerlendirilmiştir:

783b: «Künî berden» diyü 'ala'l-ebrâr (45b.8)

1938a: Şol ki «aşhâb[î] ke'n-nücûmi» didi (Bk. 110a.11)

2. Yazmada ayrılma hali eki -dAn çok yerde tenvinle yazılmış (Örnek olarak bk. 43a.1: Meryem 'den), ancak kimi yerde eksik bırakılmıştır. Bu durum önceden belirlenmediğinden sayın okuyanlar ayrılma hali ekini -dA olarak da aktarmışlardır:

⁷ Aynı sebeple alıntı kelimelerin imlâsında yapılan iç ses ünlüleriyle ilgili değiştirmelerin örnekleri, bunların söyleyişçe halkılaşma sürecinin izlenmesi bakımından taşıdığı önemin altı çizilerek ilk yazıda verilmiş, Sayın Erünsal ve Ocak'ın kararsız ve belirsiz tutumu orada da sergilenmişti. Bk. a.g.m. 173.s.

1747a: *Uşbularda* (d: *uşbulardan*) *hulāşa-i maksūd* (Bk. 100a.4)

İki yerde yazılış tam olmasına rağmen yine yanlış değerlendirmişlerdir:

1400a: *Oı uluda* (d: *uludan*) *kiçi ulu paşam* (Bk. 81b.1)

1716b: *Hışm içinde* (d: *içinden*) *nişār aña fi'n-nār* (Bk.98b.1)

Bu örneklerde eklerin gramerce işleyişinden doğan anlam farklılığı meselesi, ileride ele alınacaktır.

3. Yazıcı, bağlam işleyişinde ötrülü *vav*'ı kimi yerde gereksiz, kimi yerde yanlış olarak, gelişigüzel kullanmıştır. Bu durum da önceden belirlenmiş olsaydı, yazma metni karşısında çok dikkatli davranmak zorunda olduklarını kavramış olarak Sayın Erünsal ve Ocak bir çok yanlış düzeltebilecek, bu arada yersiz değerlendirmeler de yapmamış olacaktı.

Yazmada, anlam gözetilmeden gelişigüzel kullanılan *vav*'ın Farsça tamlamalarla bağlama öbekleri arasında yol açtığı karışıklığın, hazırlayanlar için anlamadan okumalarını ele veren ne yaman tuzaklar olduğu, ileride bu yapılar ele alındığında görülecektir. Burada yalnızca iki örnek ele alınarak yersiz bir değerlendirmeye temas edilmekle yetinilecektir ki şudur:

1687. beytin ilk mısraı, okuyanların metninde “*Evliyā v'enbiyā havās u 'avām*” biçiminde yazılmıştır. Böyle yapılmakla, yazmada (Bk. 96b.11) iki kelime arasındaki ötrülü *vav*'ın gereği düşünülmüş ve harekesi değiştirilerek varlığı korunmuştur. Buna karşılık 100a.10'da yine aynı işleyişle bir öbek kuran ötrülü *vav* hakkında düşünülen gereklik ortadan kaldırılması olmuş, mısra *'ilm-i evvelde 'ilm-i āhirde* şeklinde, bağısız bir öbek gibi yazılmıştır. Böyle yazılmasında bir sakınca yok idiyse -ki yoktur ve bu eserde de pek çok örneği bulunmaktadır- ilk örnekteki *vav*'ın itibar görmesinin sebebi nedir?

4. Yazıcı kimi yerde bu ötrülü bağlama *vav*'larını önceki harfe bitişirmiştir. Bunun iki örneği 3b.2 ve 85a.5'te bulunmaktadır ve okuyanlarca doğru olarak değerlendirilmiştir. (Bk. 51a: *'Ālem ü ādem ü vuhūş u tuyūr*; 1464b: *Lāyık olur cināna vü hūra*). Ne var ki, yine aynı sebeple, yani yazmanın bu imlâ özelliği önceden belirlenmediğinden, dolayısıyla bir kıluyuz olarak elde bulundurulmadığından, başka yerlerde aynı özellik yüzünden karşılaşılan karanlık noktalar aydınlatılamamış, metin bağlamına dayanan anlamca bir tahlil de yapılamadığından, kimi yerde okunamayan kelimelerin yeri boş bırakılmış (Bk. 1230a -71b.8-: (...) *tağ kullesi tenhā*)⁸, kimi yerde ise, yazıcının yaptığı türden (Bk. 117b.1) bir benzetme -daha doğrusu uydurmaca- ile ne idüğü belirsiz bir okuma örneği sergilenmiştir: 2068b: *Havelān-ı havl kû nişāb-ı zekāt*.

⁸ Bu örnek, ilk yazıda “Metni onarma teşebbüsü” başlıklı *Yedinci tablo*'da başarısız onarmalar ele alındığında kullanılmış, aynı eksikliğe orada da temas edilmişti. Bk. a.g.m., 211.

5. Bilindiği gibi, uzun manzum bir eser olan mesnevîlerde, tek kalıpla sınırlı, tek biçimli bir çerçeveye sıkıştırılmış bir anlatımın doğuracağı tek düzelikten kurtulmak için, yazarlar konuyu küçük parçalara bölmüşler, kimi yerlerde başka kalıp ve biçimlerde yazılmış parçalar eklemişler, bunlardan her birinin başına *bâb*, *fasl*, *bahr*; *kaside*, *gazel*, *mesnevi* gibi ayırıcı başlıklar koymuşlar, bunların yanı sıra, doğrudan konu veya söz konusu kişi ve nesne ile ilgili, çoğu *Der beyân-ı...*, *Der vâsf-ı...*, *Zikr-i...* gibi belirli sözlerle başlayan açıklayıcı başlıklar eklemişlerdir. *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'nin eldeki biricik yazmasında üst bölümlerle bunların alt bölümlerine düzenli bir şekilde ayırıcı başlık konulmadığı gibi, mesnevi türünde yazılmış eserde bulunan *gazel*, *kaside* vb. değişik türdeki parçaların çoğu da başlıklarla ayrılmamıştır. Başında buldukları parçada kimden söz edildiğini veya bu parçanın hangi konuya dair olduğunu açıklayıcı mahiyetteki Farsça başlıklar 95. yaprağa kadar konulmuş, halifeler hakkında bilgi aktarılan, kafiye düzeninin sık sık değiştiği bundan sonraki yaprakların ihtiva ettiği son bölümde ise hiç bir ayırıcı ve açıklayıcı başlık kullanılmamıştır. Bu durum, meydana gelen tek düzelik bir yana, eserde ele alınan konu ve şahıslarla anlatılan olayların, ileri sürülen düşünce ve duygularla ortaya konan yaklaşım ve tavırların okuyucu tarafından rahatça izlenebilme imkânını ortadan kaldırmış, kısacası onu kolayca okunabilir ve muhtevası kolayca kavranabilir olmaktan uzaklaştırmış, karışık ve belirsiz bir durumda bırakmıştır.⁹ Yazma ele alındığında, yalnızca başlıkların bu durumunun incelemesi ve değerlendirmesi, var olanların eserin yazarınca yazılmış olamayacağını anlamak için yetebilirdi. Sayın okuyanlar bunu yapmadıklarından, ne yazık ki bağışlanamaz yanlışlara düşmüşlerdir.

Sayın okuyanların başlıklara dayanarak aktardıkları bilgilerin yanlışlığına, dolayısıyla geçersizliğine geçmeden önce, bunların neden yazara ait olamayacağına dair yukarıda ileri sürülen, ve düzensiz, yersiz konulmuş olmaları ile eksik oluşlarına dayandırılan sebep dışında, başka ve çok önemli iki delille başka sebepleri açıklayalım.

Delillerden en önemlisi, Baba İlyas'ın metne göre dört oğlunun bulunması, Farsça bir başlıkta ise beş adın zikredilmesidir. 306. beyitte (*Kopdı dört ehl-i 'izzet ü devlet / Bitdi dört ehl-i hikmet ü kudret*) iki kez kullanılmış olan dört sayısı ile aktarılan bu çok değerli bilgi (Çünkü kendilerinin de belirttiği gibi, *Muhlîs Paşa* hariç, diğerlerinin adı başka hiç bir kaynaktan geçmez.), başlıkta aktarılan bilgi (Bk. 17a, Metin, 26.s.: '*Ömer Paşa, Mahmûd Paşa, Yahyâ Paşa, Hâlis Paşa, Muhlîs Paşa*, toplam beş) ile çelişmekte, dolayısı ile, yalnızca bu başlık bile, bizi, bütün açıklayıcı Farsça başlıkların yazara ait olamayacağı hükmüne götürmeye yetmektedir. Burada *Hâlis Paşa* adı, metindeki bilgi göz ardı edilerek, başlığı yazan tarafından 309. beytin ilk mısraındaki *hâlis* kelimesine dayandırılmıştır.

Aynı çelişki, daha sonra, eserde yazarının düzenlemesine göre aslında Baba İlyas'ın ilk üç oğlu ile dördüncüsü olan *Muhlîs Paşa*'nın geniş hayat hikâyelerinin

⁹ Bu husus ilk yazıda 'Metnin düzenlenmesi' başlığını taşıyan *Dokuzuncu tablo*'da geniş olarak ele alınmıştır. Bk. a.g.m. 212-214.s.

anlatıldığı iki ana bölümden ilkinin (677-740) yazmada dört alt bölüme ayrılması, bunlardan dördüncüsündeki Farsça başlıkta yine *Hâlis Paşa* adının zikredilmesi ile tekrarlanmaktadır. (Bk 39b: 'Ömer Paşa, 41b: *Yahyâ Paşa*, 42a-b: *Mahmûd Paşa*, 43a: *Hâlis Paşa*) Aslında, *Hâlis Paşa*'nın adının geçtiği başlığı taşıyan alt bölüm, tıpkı bu alt bölümün içinde yer aldığı ana bölümün konu çerçevesini ortaya koyan 677-683.beyitler gibi, yazarın *Muhtlis Paşa*'ya ayırdığı ana bölümü (741-1139) başlatan, konuyu açıklayıcı giriş beyitleridir. Nitekim on beyitlik (741-750) bu girişin son beyti olan geçiş beytinde *Muhtlis* adı geçmekte (*İmdi gör Muhtlisuñ dakı nice dür / Bu cevâhir içinde ol nice dür*), yazar bu beyti, adeta yeni bölümün başlığı gibi kullanmaktadır. İkinci ana bölümün bu on beytini ayırarak koyduğu başlıkla onu önceki bölümün bir alt bölümü yapan kişi, bunu yaparken, yine, 744. beytin ilk mısraındaki *hâlis* kelimesine dayanmış, ancak önceden olduğu gibi, bu kez de 306. beyitteki *dört* sayısını göz ardı etmiştir.

İkinci delil, *Âşık Paşa*'ya ayrılmış ana bölümde, onun manevî muştulara erdiği seyirlerinin (rüyalarının) anlatıldığı *Fasıl fi'l-mübeşşirât* başlıklı alt bölüm (1192-1326) içinde aynı beyitle son bulan (*İy 'aceb hâb iy 'aceb ta'bir / İy 'aceb süre iy 'aceb tefsîr*) dört seyir nakledildiği halde, bunlardan ilkinine *Mübeşşire-i evvel* (Bk.70a), ikincisine ve üçüncüsüne yalnızca *Mübeşşire* (Bk.71b, 72b), dördüncüsüne ise, *Fasıl-ı sivüm-Mübeşşire-i sivüm = Üçüncü fasıl-Üçüncü mübeşşire* (Bk. 74a) başlıklarının konulması, yani başlıkları yazanın sayıyı burada da karıştırmış olmasıdır.

Bu deliller dışında, Farsça başlıkların Elvan Çelebi tarafından yazılmış olamayacağı görüşünü destekleyen başka sebepler de gösterilebilir. Örnek olarak, bunlardan çoğu, başında bulunduğu parçanın özünü ve asıl konusunu vermekten uzak, koyanın keyfince seçilip düzenlenmiştir ki, bunlar arasında en çarpıcı olanı, yukarıda ele alınan, sıra sayısı karıştırılmış *Mübeşşire*'ye konulan başlıktır. (Bk. 74a, *Metin*, 110. s.) Bu başlık parçanın başındaki ilk dört beyte dayandırılmış, 3. beyitte geçen *Halil-i Rahmân* ile, onun *Âşık Paşa*'ya hitaben söylediği 4. beyitteki (Bk. 1277) "*Baňa degin bir gel.*" cümlesi alınarak 53 beyitlik bir parçaya başlık yapılmıştır.

Kullanılan Farsça'nın bozuk oluşu başta olmak üzere, başka sebep ve deliller de ileri sürülebilirse de, sadece yukarıdaki iki delilin dayanağı olan çelişki dahi, her halde başlıkların yazara ait olamayacağı sonucuna varmak için yeterlidir.

İşte Sayın okuyanlar metni okumaya başlamadan önce yazmanın başlıklarını incelemiş olsalardı, yukarıda bir kısmı ele alınan bu başlıklardaki eksik, yanlış, tutarsızlık, uygunsuzluk ve çelişkilerin farkına varabilecekler, böylece onları Elvan Çelebi'nin yazmış olduğunu sanmak gafletine düşmekten kendilerini sakındırabileceklerdi. Ama, ne yazık ki, Sayın Erünsal ve Ocak, önce anlamanın ne olduğunu, sonra da bir eski metni okumağa girişmeden önce kazanılması gerekli bilgi donanımıyla yapılması gereken ön çalışmalardan habersiz olarak, yüzücülükte *maharetsiz* kimsenin okyanusa atlaması gibi, doğrudan bu güç metnin deryasına dalmışlar, bu yüzden, gösterdiklerinden emin olduğum bütün çabalara rağmen,

erbabınca çok acımasız olduğu bilinen girdaplara tutulmuşlar ve dibe batmaktan kurtulamamışlardır.

Aşağıda, sırf Farsça başlıklar yüzünden yaptıkları bir büyük yanlışla, kitaplarının *İnceleme* kısmında yine bu başlıklardan çıkararak Elvan Çelebi'ye mal ettikleri, dolayısıyla doğru kabul edilemeyecek bilgiler tek tek gösterilecektir.

Büyük yanlış, eserinde dedesinin kardeşlerinin sayısı hakkında verdiği bilgiyi inkâr edip, yine yazmaya -ama kimin yazdığı belirsiz başlıklara- dayanarak Elvan Çelebi'yi- üstelik başka hiç bir kaynakça teyit edilmeyen bir yanlış bilgi ile- yalanlamaktır.

Baba İlyas'ın, yukarıda aktarılan 306. beyitte iki kez geçen *dört* kaydından anlaşıldığına göre, dört oğlu bulunmaktadır. Bunlar yine metnin kayıtlarına göre 'Ömer Paşa, Yahyâ Paşa, Mahmûd Paşa ve Muhlis Paşa'dır. Buna göre, Sayın Erünsal ve Ocak'ın, "Kendinin (yani Elvân Çelebi'nin) Menâkıbu'l-Kudsiyye'de bizzat verdiği bilgilere dayanarak şeceresi şöylece tesbit olunabilmektedir." (Bk. 1. baskı, XIX, 2. baskı, XX) dedikten sonra verdikleri soy ağacındaki ana dallardan biri aslında bitmemiştir, demek ki yoktur.¹⁰

Öte yandan, sayın okuyanların ikinci kez yayımlanmak bahtsızlığına uğrayan kitaplarının *İnceleme* kısmının ikinci bölümünde "Baba İlyas'ın Oğulları" başlıklı 5. fasıl içinde bu doğmayan çocuk (*Hâlis Paşa*) ile ilgili olarak söylenen her şey geçersiz, aktarılan her bilgi yanlış, yapılan her tahmin isabetsizdir. (Bk. ilk baskı, LVI-LVII, ikinci baskı, LIII-LIV)

Yine bu fasılda "Elvan Celebi, «Hudâvendân-ı dîn ü devlet» ve Medâr-ı velâyet ve merkez-i fütüvvet ve mürüvvet» sıfatlarıyla övdüğü büyük amcalarının tasıdığı unvanları da vermektedir. Buna göre Yahya Paşa, tıpkı Baba İlyas gibi, Ebu'l-Baka ; Mahmud Paşa Ebu'z-Ziyâ ve Halis Paşa Ebu'l-Vefâ unvanlarıyla anılmaktadırlar." diyerek unvanları Elvan Çelebi'nin nakline atfeden Sayın Erünsal ve Ocak, bu unvanlar Farsça başlıklardan alındığı için (Bk. 17a, *Metin*, 26. s.; 41b, *Metin*, 63.s.; 42a, *Metin*, 65.s.; 43a, *Metin*, 66.s.) yine aynı yanlışın girdabına kapılmışlardır.

Bu arada, her iki baskıda da bulunan ve beyit numaraları verilerek hazırlanan Dizin (ilkinde İndeks)'de nedense *Hâlis Paşa*'nın adına yer verilmemiştir. Halbuki başlıkları yazan, yukarıda kaydedildiği gibi, bu adı metinden çıkarmıştır. Eğer kendileri 309. (*Ahlaşu'l-hulk hem biri hâlis*) ve 744. (*Hâlis ü hâs u pâk-dîn oldı*) beyitlerdeki *hâlis* kelimesini kişi adı olarak düşünmemişlerse, başlıkla altındaki parçanın ilişkisini nasıl kurmuşlardır? Ne yazık ki, pek çok şey gibi, bu tutarsızlığın da farkında değildiler.

¹⁰ Aynı şecerede bulunan bir başka dalın da aslında bitmediği. eserin metnine göre, Muhlis Paşa'nın Aşık Paşa'dan başka sekiz çocuğunun bulunmadığı, üçüncü yazıda sergilenen yanlışlar arasında gösterilecek, aynı yazıda Muhlis Paşa'nın ölüm tarihi meselesi de aydınlatılacaktır.

İlk adım

Kelimelerin doğru okunması, doğru seçilmesi, doğru aktarılması

Kelimeler *ses birimleri* (fonemler), *biçim birimleri* (morfemler) gibi, dilin bağımsız birimleridirler. Dilin söz varlığını meydana getirdikleri için, *sözlük birimleri* (leksemler) olarak da adlandırılırlar. Her kelime belli seslerin birleşiminden oluşur. Bu, kelimenin eski terimiyle *lafz*, yeni dil bilimi terimiyle *belirten yanısıdır*. Ancak her kelimenin bu yanından ayrılamaz ikinci bir yanı daha vardır ki, o da *anlam* (mana) veya *belirtülen* denilen yanısıdır. İşte kelime bu iki yanın kaynaşmasıyla varlık kazanan bir dil birimidir.

Kelime bu niteliğinden ayrı olarak, aynı zamanda, anlam yönüyle bağımlı bir dil varlığıdır. Her kelimenin mantık bakımından *anlam birleşenleri* vardır. Bu, her kelimenin mantıkça başka kelimelerle bir arada bulunması demektir ki, buna *mantıkça birliktelik* denir. Bunun yanı sıra, her kelime, başka kelimelerle bir arada kullanılmasından doğan anlam değerlerine sahiptir ki, bu değerleri kazandığı çevre *metin bağlamı* (siyak u sibak, kontekst) veya kısaca *bağlam* olarak anılır. Demek ki, kelime başka kelimelerle bir de kullanımda bir arada bulunmakla bağımlı olmak durumundadır ki, buna da *bağlamca birliktelik* denir. Bu iki birliktelik, kelimenin anlamını belirleyici olduğu gibi, her kelimeyi çağrışımca ve kullanımca belli alanlar içinde sınırlar. Belli bağlamlarda, merkezinde her zaman değişebilir bir kelime bulunan bu girişik alanlar *çağrışım alanı* ve *anlam alanı* adlarını alır.

Dilin cümle ile aktardığı düşünce (=dile getirilen her şey), cümledeki her kelimenin, birlikte bulunduğu diğer kelimelerle mantıkça ve bağlamca ilişkilerinden doğan değişik sayıda anlam birimlerinin birleşmesinden meydana gelmekte; iletilen düşünce, böylece dinleyenin/okuyanın bu birimleri tahlili ile kendi düşüncesi haline dönüşmektedir. Bu bakımdan iki düşünce arasındaki örtüşme derecesi, var olan bütün anlam birimlerini tanımak, sonra da bu birimlerin gramerce doğru ve anlamca uyumlu birleşiminden doğan asıl bildirimine ulaşmakta sağlanabilecek başarı ile doğru orantılıdır. Demek ki anlama, dereceli olarak elde edilen bir sonuçtur.

İşte, konumuz olan tarihî dönem metinlerinin okunmasında görülen başarısızlıklar; kimi zaman, asıl metinle pek az ilişkisi bulunan, okuyanın malı sayılacak metinlerin ortaya konması, aslında anlama derecesini yansıtmaktadır. Doğru anlama, donanımlı olarak gelinecek bir başlama noktasından sonra hedefe adım adım gidilmesi gereken bir yoldur ki, ilk adımın gerçekleşme şartları *kelimeleri doğru okumak, doğru seçmek ve doğru aktarmaktır*.

Doğru okumak

Arap alfabesi ile yazılmış bir metni okurken ilk adımın gerçekleştirilmesinde ilk şart, sözlük birimleri olarak kelimelerin doğru okunmasıdır; ancak kelimeleri doğru okumanın da iki şartı vardır: 1. *yazmada var olanı okumak*, 2. *dilde var olanı okumak*.

1. Yazmada var olanı okumak

Yazmada var olanı okumak, aslında ilmi ciddiyetle, girilen işe önem verme ölçüsünde gösterilmesi gerekli özen ve dikkatle ilgilidir. *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'nin sayın okuyanlarının bu ilk şartı yerine getirmekteki başarıları ne yazık ki olumsuzdur. Sayın Erünsal ve Ocak'ın uydurup yakıştırdıkları -çünkü bunun onarma ile hiç bir ilgisi yoktur- kelimeler, yazmada bulunanlarla birlikte aşağıda sıralanmaktadır:

- 3b Ol kurupdur bu yüce *mejdānı*
Bk. 1a.3: *sayvānı*
- 39b Tav'an ev kerhen *itdürür hizmet*
Bk.2b.10: *itdüren*
- 62a Ol sebebden kılur bu *nāzük işi*
Bk. 4a.2: *nāz u geşi*
- 105b *Dōstlar arzu kılusun ol sıfatı*
Bk. 6b.2: *Dōstlara rūzı*
- 188b *Bil anı görmege gelür dün ü gün*
Bk. 11a.4: *Bel*
- 281a Hak Ta'ālā bir niceye devlet
Doğru okunmadığı için vezni de bozuktur. Ayrıca krş. 868b.
Bk. 16a.9: *birinceye*
- 513b *Bunlaruñ hāli nicedür görseñ*
Küçük bir düzeltme, ötrüyü üstün olarak değiştirmekle.
Bk. 29b.4: *Bizlerüñ*
- 562b Götüre *gāşiye öñince her dem*
Yanlış okuma veya onarma vezni de bozmaktadır.
Bk. 32a.10: *hem*
- 567a Kal'ayı *şehri alı-vireler*
Yanlış okunduğu için vezni de bozuktur.
Bk. 32b.5: *şehri vü ili*
- 606b Leşkerin *direr arhuru ol hām*
Bk. 35a.2: *dartar*
- 662b Anda *zindān u anda bir kıssis*
Bk.38b.7: *zindānvān*
Doğrulamak için bu parçanın başındaki Farsça başlığa da bakılabilir.
- 671b Dinle vü añla *añla vü tañla*
Bk. 39a.7: *ögle*

Ne demek olduğu sözlüklerden veya bir bilene sorularak öğrenilebilir.

- 717b Pādişāh u Kādir ü Hayy ü beḳā
Yanlış okunmaktan ötürü vezni de bozuktur.
Bk. 41b.10: *Kadir*
- 724a Ger ne zerre güneh ola hāvi
Bk. 42a.7: *Gerni*
- 796b Eyle ki cānını alur anuñ
Bk. 46b.10 *kim*
- 834b Deldi cümle mevāni'i geçdi
Bk.48b.6: *Dökdi*
Krş. 1707a: Bu sebeble mevāni'i yıkalum.
- 868a Tevbe kıldı bir nicesi döndi
Yanlış okuma mısraın veznini de bozmuştur. Krş..281a.
Bk. 50b.1: *birincesi*
- 894b Yidi içmedi ne dün ü ne gün
Bk. 52a.1: *yimedi*

Mürekkep lekesi yüzünden harfler açık seçik görülemiyorsa da; ilk mısraa göre tam yüz gün zindanda kaldığı belirtilen *Muhlis Paşa'nın* yediği halde içmemesi ile acaba nasıl bir durum aktarılmaktadır? Eğer gerçekten böyle bir acaip durum söz konusu ise, 906.beytin ilk mısraında Elvan Çelebi'nin bu kez "Yüz dün ü gün dünin günün *yimemiş*" demesine ne buyrulur?

- 907b Ol segān-ı kemter ol seg-segbān
Bk.52b.7: *ez*

Bu mısra, vezni bozan başka okuma yanlışları açısından aşağıda .tekrar zikredilecektir.

- 1190a Dünyede *lik* ehl-i hazretdür
Bk. 69a.10: *liki*
(Ayrıca bk. 1368a: *Lik*, 79b: *Liki*)
- 1231a Şaff saf ḥalk *dubdurı ḥ ān* yir
Bk. 71b.9: *düp düzi*
- 1239b Her *ki* kısmet ise yitürsün
Yanlış okunma sebebiyle vezni de bozuktur.
Bk. 72a.8: *kime*
- 1345a *Türbe*¹¹ iki pāre olur u aydur
Yanlış okuma vezni de bozmuştur.
Bk. 78b.1: *Türb*

¹¹ Bağlamla çelişen çok ilgi çekici bir anlamadan okuma örneğidir.

- 1480b Kanda makbül *kıldı* evvel şāh
Bk. 86a.1: *kılmadı*
- 1528a Senün-ile görür *taşı* vü içi
Bk. 88b.2: *tuşu* vü *düşü*
- 1604a Gel bu 'ışkdan haber duyanlara *genc*
Bk. 92b.1: *geç*
- 1619b *Sensin* ehl-i dil degül kâfir
Yanlış okuma yüzünden bu mısraın da vezni bozuktur.
Bk. 93a.11: *Sanasın*
- 1797a Eydürem Fahr-ı dîn bile *oldı*
Bk. 102b.7: *oladı*
- 1797b Uşbu demde benüm ile *n'oldı*
Bk. 102b.7: *n'oladı*
- 1888b Anın *oldı veli* bular *veli-ni'am*
Yazmada olmayan *veli* eklendiğinden vezni bozuktur.
Bk. 107b.6
- 2054a Cümle *zerrāt kāyināt*da var
Bk. 116b.7: *kāyināt ki*

Başka bir okuma ve seçme yanlışlığı münasebetiyle bu mısra da aşağıda yeniden ele alınacaktır.

Yazmada var olanlar, bize göre aynı zamanda olması gerekli, yani doğru olanlardır. Bunlar eğer onarılmış biçimlerde, yani sayın okuyanlar tarafından değiştirilmişlerse, sayfa altlarında bu değiştirmeye işaret olunmamış olmasını, çok olağan, pek basit ve değersiz buldukları için yapılmamış olmaktan kaynaklanan bir eksiklik sayabiliriz. Bu durumun aydınlanmasından sonra yapılmak üzere, şimdilik tümü yanlış bu onarma ve okuyuşların tahliline girilmeyecektir.

2. Dilde var olanı okumak

Her ses kümesi kelime değildir. Kelime, yukarıda da açıklandığı gibi, iki yönüyle var olan; anlamı, seslerin belli bir düzende sıralanmasından doğan dağılmaz bir birliktir, ahenkli bir ses birleşimidir. Demek ki, alıntı da olsa, dağılmaz bir sesler kümesi olan her kelime, anlamını, bu birleşimdeki seslerin sırasından, bu sıradan doğan kurallara bağlı olmaktan kazanır. Bir kelimedeki iki sesin yer değiştirmesi onu farklı bir kelime haline koyabileceği gibi, anlamsız bir ses yığını da yapabilir.

Arap harfli bir metnin kelimelerini okurken, çoğu kez yazıcının yanlışlarından kaynaklanan yanlışların belirlenmesi ve gerekli onarımların yapılabilmesi, her şeyden önce bu şartın yerine getirilmesine bağlıdır. Yazıcıların

yanıldığı, okuyamadığı veya tanıyamadığı için eksik bıraktığı (nokta, hareke, bazen de ana gövdeye ait bir çizgi); başka bir kelimeye benzetmek için harf katarak veya eksilterek değiştirdiği her kelime, muhtemel yanlışma, eğilim ve tutumlar göz önüne alınarak okuyan tarafından anlamlı bir ses birliği halinde okunmuş olmalıdır. Bu, geniş bir kelime bilgisi isteyen, ayrıca okuyanı sözlük araştırması yapmaya zorlayan bir iştir.

Sayın Erünsal ve Ocak'ın böyle bir çalışmayı ne ölçüde yaptıklarını bilmiyoruz, çünkü kitaplarına eserin sözlüğünü koymamışlardır; ancak, başarabildikleri onarmaların miktarı, bu konudaki çabalarının derecesi hususunda yeterli fikir vermektedir.

1. Onarılarak, dilde var olan kelimeler halinde okunanlar şunlardır:

büzürkvār, bk. 7a.4: *büzrügüvār*

116a: Dîn içinde *büzürkvār* olur

ter giyeh, bk. 20b.1: *tirkiye*

350b: *Ter giyeh* kor hemân-dem ol sultân

tenāzur, bk. 29b.7: *tenāzır*

516b: Geh *tenāzür* geh ihtirāk-durur

gāşiye, bk. 32a.10: *gāyişe*

562b Götüre *gāşiye* öfince her dem

Bu mısradaki vezinsizliği doğuran yanlışta yukarıda temas edilmişti.

'ilelüñ, bk. 42a.9: *'alelüñ*

726a: Kudret ol Pâdişâh-ı bi- *'ilelüñ*

servānına, bk. 77b.3: *saravānına*

1329b: Kudret *servānına* yidilmeyince

Bu okuyuş yine de yanlıştır; çünkü hece vezniyle yazılmış bir dörtlükte bulunan bu mısradaki kelimenin, 10'lu ölçüye göre *sarvanna* diye okunması gerekiyordu.

2. Buna karşılık, bir çok yerde, ya yanlış harekelenmiş olan, ya da silinti ve bozukluk yüzünden tanıyamadıkları ve okuyamadıkları kelimeleri, -bir kısmı metnin başka yerlerinde geçtiği ve doğru okunduğu halde- araştırıp soruşturma zahmetine girmeksizin, anlamsız harf yığınları halinde aktarma yoluna gitmişler, üstelik açıklama koymak gereğini de duymamışlardır. Bizim sözlüklerde bulamadığımız bu kelimeleri kendileri biliyorlarsa veya araştırıp bulmuşlar da doğru olduğunu öğrenmişlerse, lutfedip duyurarak öğrenmemizi ve bilgilenmemizi sağlamalarını diliyoruz.¹²

¹² Bu yanlışların doğruları, beklediğimiz cevapları aldıktan sonra verilecektir.

<i>mecel</i>	60a: Zühal-i bî- <i>mecel</i> fakîr ü hakîr
<i>uyıl-</i>	440b: Hak'dan <i>uyılmadın</i> hilâfet-ile
<i>muhbir</i>	733b: <i>Muhbiri</i> manzarı derîçe-i cân
<i>yiki</i>	1041a: Pes işâret yine <i>yiki</i> irdi

İlgi çekici olan nokta, aynı kelimenin daha önce *yiñi* olarak okunmasıdır: Bk. 609a: Hem yazar yine *yiñi* bir kâğıd.

<i>terâr</i>	1094b: Kopardı vü kıldı halkı zâr u <i>terâr</i>
<i>sekir-</i>	1263b: Et'ime eşribe gibi <i>sekire</i>
<i>dirgin-</i>	1329b: Din dirgeşine <i>dirginmeyince</i>

Yukarıdakinden daha da ilgi çekici bir şekilde, bu fiil hemen bir sonraki beyitte *dirgen-* olarak okunmuştur: Bk. 1330a: Dîni dîn idin ü dîne *dirgen*.

<i>çe</i>	1344b: <i>Çe</i> semer <i>çe</i> şecer <i>çe</i> bakl u tere
<i>boldı</i>	1465b: Çün bu da'vet yolında <i>boldı</i> mukîm
<i>elbete</i>	1622b: Bulnur <i>elbete</i> anda fitne kılur
<i>göredür-</i>	1728b: Karşusunda <i>göredüren</i> kudret
<i>tahtân</i>	1906a: Baycu Rûm'ı kıldı çün <i>tahtân</i>
<i>şāvur</i>	1937a: Halka <i>şāvur</i> kılurdu kim 'İsâ

Farsça'da *şāvur* (< *şāvūr*) diye bir kelime varsa da, "bir hükümdarın ve hikâye kahramanının adı" ve "muhabbet tellâli" anlamlarına gelen bu kelimenin metin bağlamına göre bu mısradaki bu anlamlardan biriyle yer alabilmesi, ancak hasta bir aklın yakışurması olabileceğinden, dilde olanı okuma ile alâkalı görülmemiş ve bu metin çerçevesinde varlığı tarafımızdan inkâr edilmiştir.

<i>dilü</i>	1961a: <i>Dilü</i> Türkçe tolu ki ya'nî pür
-------------	---

Doğru seçmek

Doğru seçmek, metinde ve dilde olanı okuduktan sonra gerçekleştirilecek tamamen zihni bir çalışmadır. Bu çalışma, artık, yukarıda sözü edilen çeşitli bağlamlara göre yapılacaktır. Her kelimeyi, bir yandan *mantıkça birliktelik*, öte yandan *bağlamca birliktelik* yönünden, ayrıca diğer kelimelerle bir arada bulunduğu çevrede kazandığı anlama göre belirlemek ve seçmek demek olan bu işlem, yazma metin yanlışları açısından gerçek bir onarma gücü gerektirir.

Yukarıda temas edildiği gibi, Arap harfli metinlerde, bir yandan yazı özellikleri ve yetersizlikleri sebebiyle, öte yandan yazıcı yanlışları yüzünden, çoğu kez nokta ve hareketlerin, arada bir harflerin yer değiştirmelerine bağlı olarak, farklı anlamda kelimeler yazılmış olur. İşte seçim, hem metinde hem de dilde var olan bu

kelimelerin, buldukları yerde söz konusu bağlamlara göre gerçekten bulunup bulunamayacaklarını belirlemek; sonra da, nokta, hareke ve harf değişimlerine bağlı olarak o yerlerde dilde var olan başka kelimelerden hangisinin bulunması gereğinden hareketle değiştirmeye karar vermektir ki, bu da bir türlü metin onarımıdır.

Aşağıda, önce sayın okuyanlarca onarılarak doğru seçilmiş örnekler verilecek¹³, daha sonra, onarılamayarak aynen aktarılan yanlışlar ile yanlış okunup yanlış seçilen kelimeler, nihayet onarılmışa kalkışılıp yapılan yanlışlar doğruları ile birlikte sıralanacaktır.

1. Onarılmış olarak doğru seçilmiş kelimeler¹⁴

Bunlar, Sayın Erünsal ve Ocak tarafından başarı ile onarılmış yazma yanlışlarıdır. Yazmalarda yazıcıların ne tür yanlışlar yaptıkları konusunda fikir vermesi açısından önce tespit ettiğimiz bütün onarılmış örnekleri sırasıyla veriyoruz:

yıl, bk. 15a.4: *yol*

259a: Üç *yıl* oldu tamām ināş u zükür

ahlaşu'l-hulk, bk. 18a.3: *ahlaşu'l-halk*

309a: *Ahlaşu'l-hulk* hem biri hālis

eşrefü'l-halk, bk. 18a.3: *eşrefü'l-hulk*

309b: *Eşrefü'l-halk* hem biri Muhlis

girür, bk. 24b.6: *görür*

428b: Getürür [ü] *girür* oda heyhāt

yan, bk. 31a.10: *yanı*

546b: *Yan* virürler bu hükme vü hakeme

kıldı, bk. 66a.2: *kaldı*

1137b: Vaz' *kıldı* eri Haka ol ular

şukka, bk. 71a.1: *şak*

1216a: *Şukka* üzre ne yazıla okına

rāğ, bk. 71b.7: *zāğ*

1229a: Kāf tā Kāf düz ne bāğ u ne rāğ

¹³ Bu yazıların bir amacı da, tarihî metin neşrinin kapladığı geniş çalışma alanının sınırları hakkında fikir vermek, bu arada bu alan içinde metin onarımının ne kadar önemli ve geniş bir yere sahip bulunduğunu vurgulamak, ayrıca bunun hangi yollardan gidilerek yapılması gerektiğini örneklerle göstererek ilgilenenleri bilgilendirmek olduğundan, yazıcı yanlışlarının çokluğu ve çeşitleri bakımından ayrıcalıklı bir metin olan *Menâkibu'l-Kudsiyye* yazmasındaki -onarılmışlar dahil- bütün örneklerin verilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

¹⁴ Bunlardan yalnızca bir kaç sayın okuyanlar tarafından sayfa altlarına konan notlarda belirtilmiştir. Diğerleri için bunu niye yapmadıklarını anlayamadık; ancak, ilmilik açısından bunun da bir zaaf teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

cünd, bk. 76b.11: *cebed*

1321a: Cümle-i *cünd* ü şeyh ü dānişmend

Bu mısra, onarılamamış olan ikinci yanlış münasebetiyle aşağıda tekrar ele alınacaktır.

bel, bk. 82b.6: *bil*

1419b: Hemçü sim şebike *bel* hoşter (Krş. aşağıda 16b)

hışm, bk. 89a.1: *çeşm*

1536a: Nāgehānī *hışm* u zahm-ı gerdüni

Bu mısrada da iki yanlış vardı. Sayın okuyanlar bunlardan yalnızca birini onarabilmişlerdir. Onarılması gereken diğer kelime vezni bozan *nāgehānī*'dir. Bunun da *nāgehān* olarak onarılması gerekiyordu.

«*İnneke meyyitüñ*», bk. 89a.2: *anufi meyyiti*

1537a: «*İnneke meyyitüñ*» kitāb-ı 'aziz

döst, bk. 90b.3: *ot*

1567a: İş ü *döst* yār u mūnis ü kardaş

bulasın, bk. 94a.7: *bilesin*

1635b: Bak Milel nüshasında ta *bulasın*

uşbudur, bk. 95a.11: *uşbu-durur*

1657b: Hemīn *uşbudur* istenen senden

melege, bk. 101a.7: *mülke*

1769b: *Melege* ta'rif eyledi Fürkān

çün, bk. 101b.7: *hün/hön*

1779b: Bu tevārih *çün* hat-ı hübān

Terk ü tecrid, bk. 104a.5: *Ter ki tecride* (Kr. 69a.3: *Terk ü tecride*)

1823a: *Terk ü tecride* gark idi dāyim

kapu derbānı, bk. 114a.7: *kapudur bānı*

2007b: Ol ulu hem bu *kapu derbānı*

melek, bk. 117a.2: *milk*

2059a: 'Akl u *milk* ü *melek* felek dün ü gün

hazretüñden, bk. 117b.5: *hazretüñde*

2071a: *Hazretüñden* nevāl ü bahşış ü cūd

2. Onarılamayarak aynen aktarılan yanlışlar ile yanlış okunarak yanlış seçilenler

Yazmanın onarılamamış olan yanlışlarına gelince; aslında, özellikle metin bağlamının önemi açısından bu yanlışların her biri ayrı değerinde bir örnek teşkil etmekle birlikte, yazının iyice uzamasına yol açacağı düşüncesiyle, yalnızca bir kaç için onarımla ilgili açıklama yapılacak, diğerleri, ileride lüzum hasıl olursa ele alınacaktır.

bil / d. bel, bk. 1b.6

16b: Rūh *bil* gerçi seng-i rize ola

Bu mısradaki başka bir yanlışta aşağıda temas edilecektir.

bir karār / d. ber-karār, bk. 3b.5

54b: Dāyimā *bir karār* küre-i hāk

götür- / d. getir-, bk. 5a.4

80a: Kusun kim *götürdiler* yanmış

Açıklanmaya değer en çarpıcı örneklerden biri budur. Bu mısra, başı, yazmanın düşen yapraklarında bulunan, Sultan Alâeddin Keykubād'ın Dede Garkın'la buluşup konuşmasının nakledildiği bir alt bölüm içinde yer almaktadır. Bu bölümün elde kalan beyitlerinin ilki olan 78. beyte göre, konuşma sırasında Dede Garkın Sultan Alâeddin'e " Hak Teâlâ bu on yedi âşığın hesabını şüphesiz senden soracaktır." der; bunun üzerine Sultan yanında bulunanlara, "Ey dostlar, ne olmuş, bir bakın." diye buyurur (79. beyit) ve bu buyruk üzerine aşk ateşiyle yanmış olan (84-85. beyitler) on yedi âşik buldukları yerden alınıp *getirilir*. Böylece onların halini kendi gözüyle gören Sultan, Dede Garkın'a "Böyle olmalarına sebep nedir? Ne ateş, ne odun varken, bunlar nasıl oldu da yandı?" (81. beyit) diye sorar.

Bu bağlamda, Sultan Alâeddin'in vermiş olduğu emir, Dede Garkın'ın söylediklerinin doğruluğunu gerçeklemek üzere, yanmış oldukları ileri sürülenleri bizzat görmek istemesine dayanmaktadır. Demek ki, sözü edilen yanık âşıklar o sırada orada değillerdir, ve Sultan'ın görme işini gerçekleştirmesi için, gözü önünde olmayan bu kişilerin *getirilmesi* gerekmektedir. Nitekim, Sultan onları gördükten sonra yukarıda kaydedilen 81. beyitteki soruları sorma ihtiyacını duymuştur. Götürme, yine bu bağlamda, olsa olsa daha sonra, yani Sultan'ın getirilenleri görmesinden sonra gerçekleşebilecek bir eylem olabilir; çünkü olmayan bir kimseye götürülme işi yüklenemeyeceği gibi, getirilmeyenin götürülme işine konu yapılması da söz konusu olamaz.

görür bir / d. görürir, bk. 8a.8

135a: Dede Garkın kerâmetin *görür bir*

Yanlış okunduğundan vezni de bozuktur.

küllü beşer hālî / d. gel başar hālî, bk. 10b.1

174b: Ko bu kâli vü *küllü beşer hālî*

durduñuz / d. dördüñüz, bk. 12a.7

207a: Hem dakı *durduñuz* tapusunda

Bu mısra da, Dede Garkın'a ayrılmış olan ve kopup düşen yapraklar yüzünden başı eksik bulunan ilk bölümde yer almaktadır. Burada nakledilen hikâyeye göre, Baba İlyas, halvette (yalnız) bulunduğu bir sırada Dede Garkın'ın yanına girer ve mağarada bir süre kalarak ikisi başbaşa görüşürler. Bunun üzerine halk ve halifeler arasında şüphe (161: *İy besā nūrī nār kıldı gümān / İy besā şekk-i munzam oldı 'ayān*) uyanır ve -anlaşıldığına göre- dedi kodu yapılır. Buna öfkelenen Dede Garkın kendi seçmiş olduğu (bk. 170b) seccade sahibi dört yüz halifesinin seccadelerini bir anda toplar. (bk. 175a) Seccadelerinin gittiğini gören bu halifeler kırk gün içinde buldukları yerlerden kalkıp gelirler ve "Suçluyuz, suçumuzu bildik" (bk. 183b) diyerek Dede'nin katında toplanırlar. Dede "Bu işi Şeyh İlyas işlemiştir." (bk. 184) diyerek bu dört yüz halifeyi yanına katar ve Şeyh'i görmeğe gelir. Topluca mağaraya erdiklerinde (bk. 187a), mağara içinde, dört yüz seccadeyi üst üste yığıp üstüne oturmuş bir ihtiyar (*pîr*) görürler. Dede Garkın yanına *Hacı Mihman, Bagadın Hacı, Şeyh Osman ve Ayna Dövle* adlarındaki dört halifesini alarak (bk. 193: *bile= birlikte*) içeri girer (192a: *Dede Garkın çün içerü girdi*). Bir süre huzur denizine dalmış olarak hal diliyle halleştikten sonra Dede Garkın bu dört seçkin halifeye seslenerek (199a: *Dede Garkın buyurdı iy hulekâ* -Bu mısradaki da son kelimeyi yanlış olarak *hulefâ* okumuşlardır.), 200-204. beyitlerden açıkça anlaşıldığı gibi, Baba İlyas'ın halkı isyana çağıracağını (199b: *Bu kişi ked ura şalâ halka*), bu yüzden binlerce insanın öleceğini (204b: *Ola biñ biñ hezâr cān kurbān*), ancak böyle bir duruma bilerek kimse katlanamayacağı için bu sırrını açıklamayacağını, (202: *Megerin kılmaya bu rāzın keşf*) söyler. İşte yukarıdaki mısraın yer aldığı beyit, Dede'nin yalnızca bu dört halifeye naklettiği sırrın ardından son sözleri olarak onlara yaptığı vasiyeti aktaran üç beyitten (207-209) ilkidir. Dede bu vasiyetiyle, bu yolda can verecek on binler gibi -ilk mısradaki *hem dakı* bağıyla belirtilmiş olarak- onların da sonuna dek Şeyh'e bağlı kalmalarını ve uğrunda ölmelerini ister. (207b: *Ölünüz ölünüz kapusunda*). İşte bu bağlamda, açıkça görüldüğü gibi, bu vasiyetin muhatabı dört halifedir ve Dede vasiyetini yaparken onlara, adlarını ayrı ayrı anmak yerine, sayılarını veren *dördünüz* kelimesiyle topluca hitap etmektedir.

Şu metin bağlamı tahliline göre, yazılışça benzerlik açısından *durduñuz*, *dürdünüz* ve *dördünüz* olarak okunabilecek olan kelimeler arasından seçilmesi gereken *dördünüz* idi. O taktirde beyit, bağlamla tam uyuşmuş olarak:

Hem dakı *dördünüz* tapusunda

Ölünüz ölünüz kapusunda

şeklinde okunmuş ve:

"(Bu yolda can verecek olanlar gibi) dördünüz (siz) de ölünceye dek Şeyh'e bağlı kalınız ve onun uğrunda ölünüz." diye anlaşılmış olacaktı.

bular / d. bilür, bk. 14b.3

249b: *Ĥod degüldür bular şerif ü vazî'*

Sayın okuyanların okuyuşuna göre, mısrada cümle, “Bular (bunlar) şerîf(değerli, seçkin, soylu) ü vazî'(değersiz, bayağı, soysuz) degüldür(değildir.)” biçimindedir. Böyle bir cümlede dile getirilen, mantık açısından *değerce zıtlık* eksenine bağlı ikili sınıflamanın inkârına ve değer dışı üçüncü bir sınıfın varlığına dayandırılan farklı bir sınıflama düşüncesi midir? Doğrudan mantığa aykırı böyle bir durum, hiç şüphesiz söz konusu değildir; söz konusu olan yine anlama kusurudur. Kelime *bilür* okunmuş olsaydı, mısrada “*degüldür*” yüklemli isim cümlesinden sonra yer alacak fiil cümlesinde (Hod degüldür, *bilür* şerîf ü vazî') şerîf ve vazî', *bil-* eyleminin kavramını yüklenmiş olacak, böylece, ilk mısraın da katılmasıyla teşekkül eden önceki cümle, aslında eylemin konusu olarak yüklenenin (failin) ilişkili olduğu unsur, yani nesne olarak değer kazanmış bulunacak, böyle bir cümlenin aktardığı düşünce ise, hem metnin bağlamıyla uyumlu olacak, hem de mantıkla çelişmeyecekti.

mescide / d. *mescidde*, bk. 20a.4

343b: Şeyh *mescide* hem bular girdi

Bu mısraın 343. beyitteki eşinden (*Vardı Uban Düden alup geldi*) açıkça anlaşılabilmesi gibi, Baba İlyas'ı ziyarete gelen Sultan Alâeddin, Şeyh'in buyruğu üzerine (342a: *Buyurur kim kılalar istikbâl*) dergâhın kapıcı başıları ve Şeyh'in korumaları olan (237-241) *Uban* ve *Düden* tarafından karşılanmıştır, yani Baba İlyas kendisi Sultan'ı karşılamak üzere dergâhtan dışarı çıkmamıştır. Böyle olunca, sayın okuyanların okuyuşuna göre Şeyh'in gelenlerle (karşılanıp getirilenlerle) birlikte *mescide* girmesi söz konusu olamaz; çünkü Şeyh o sırada *mescidde* oturmakta, gelenlerin yanına getirilmelerini beklemektedir.

muhib / d. *muhibbi*, bk. 23a.7

402a: Çetüğün münkiri *muhib* bile

Bu mısra, ilk yazıda başka bir beytin onarımıyla ilgili olarak da temas edildiği gibi (Bk. a.g.m.,206.s.), halk arasında anlatılan kerametlerin hesabının sorulduğu bir bağlam çerçevesinde bulunmakta ve sözü edilen kerametlerden birini aktarmaktadır. Şu okuyuşa göre, *çetük* (=kedi) inanmayanı dost bilmekte, bu da bir keramet sayılmaktadır. Bir kedinin böyle bir davranışı sergilemesi bir yana, yalnızca inanan-inanmayan ayırımı yapabilmesi bile keramet olarak elbette yeterlidir; nitekim bu mısrada kediye yüklenen keramet de aslında yalnızca bundan ibarettir.

Bu keramete, iki köpeğe (Bk. 272a, 292a: *baracuklar*, 288b: *baraklar*) yüklenmiş bir keramet hikâyesi olarak metinde daha önce yer verilmişti. (Bk. 272-292). Hikâyeye göre bu köpeklerin kerametleri vardı. O zamanda ilim sahibi; zühd, riyazat ve oruçla Allah'a yönelerek manevî mertebe (*hal*) kazanmış bir sûfi, hizmetindeki kırk sûfi ile Rûm'a (Orta Anadolu'ya) gelmiş, şehir şehir, köy köy dolaşarak her uluyu ziyaret etmiş, bu arada Baba İlyas'ın zaviyesinin yakınında bulunduğu Ziyaret'e uğramıştı. Bunların konuştuğu dili anlamayan Ziyaret halkı:

“Sizin dilinizi bilse bilse Baba İlyas bilir.”, demişler, bunu duyan sûfi ve yanındakiler de Şeyh’i görmeğe gelmişlerdi. O sırada Şeyh dergâhta oturmakta, baraklar da yüz üstü yatmaktadırlar. Sûfi ve yanındakilerin çıkageldiğini gören bu iki köpek, birden atılır ve sûfinin hırkasını ve cübbesini paralar. Bunun üzerine Baba İlyas, yanında bulunanlara seslenerek: “Bu sûfi sünnetsiz bir gâvurdur; Tanrı bunu baracuklara bildiriverdi.” der.

Görüldüğü gibi, bu hikâyede iki köpeğe yüklenen olağan üstülük (keramet) inanan-inanmayan, gerçek-sahte ayırımı yapma gücü olarak anlatılmaktadır. İşte, söz konusu 402.mısradada, bu ve bunun gibi daha önce zikredilmiş kerametlerin sorgulandığı bir bağlam çerçevesinde, önemsiz bir değişiklikle -çünkü nihayet ikisi de hayvandır- *barak* (köpek) yerine *çetüğe* (kediye) yüklenmiş olarak bu kerametten söz edilmekte, bu hikâyeye gönderme yapılmaktadır. Hikâyeye göre, barakların sahte sûfiye karşı davranışları hiç de dostça (*muhib* bilinene yaraşır tarzda) olmamış, aksine düşmanca davranmışlar, hırkasını cübbesini paralamışlardır.

Aslında aynı keramet hikâyesine atıfta bulunulan daha önceki bir beyitte de hikâyede belirlenen keramet sınırı açıkça belirtilmektedir ki şudur:

251: Muhibi münkiri seçerse barak
Tañ degül bunda hem seçerdi burak

terek / d. *terk*, bk.24a.10
423a: Baş u cān hānumān oğul kız *terek*

Yanlış okunduğundan vezni de bozuk olan bu beytin kafiyeleli kelimeleri 1659. beytin kelimeleriyle aynıdır; yani metinde doğru okumaya götürecektir başka kılavuz da bulunmaktadır.

odına / d. *udına*, bk. 24b.7
429b: Od Uban *odına* yanar u erir

hilāfet / d. *hulābet*, bk. 25a.11
440b: Hakdan uyılmadın *hilāfet*-ile

n’idi / d. *nidi*, bk. 26a.6
453b: Habbezā irci’i *n’idi* buldı

Sanırım, açıklama gerektirmeyecek kadar açık bir yanlıştır. Bir ayet alıntısı olarak köşeli paranteze konmuş olması gereken *irci’i* (bk. Kur’ân, 89/28)’nin “Dön!” anlamı ile bir seslenme, yani nida olduğunu düşünmek bile doğru seçmek için yetebilirdi. Tercih edilen *n’idi* kelimesi ile mısraın ne anlama geldiği her halde sayın okuyanlar tarafından açıklanacaktır.

nebî / d. *bunı*, bk. 28a.11
493a: Hod sa’âdet benüm *nebî* dutalum

mukadder / d. *mukaddir*, bk. 30b.4

534a: Çün *mukadder* bu takdîri kıldı

zür'a yigin / d. *dir'a yiğîn*, bk. 34a.11

594b: *Zür'a yigin* salar aña kıgırur

yanar / d. «*Yā nār*», bk. 45b.8

783: Hük-m-i Allāh irişür ü *yanar*

«Kūnî berden» diyü 'ala'l-ibrār

Uzun uzun açıklamaya gerek yok; sanırım, okuyuşlarına göre teşekkül eden «Kūnî berden» diyü 'ala'l-ibrār *yanar*.” cümlesinden ne anladıklarını söylemeye kalkışmayarak bürünecekleri sükût örtüsü en iyi açıklama olacaktır. Sadece, ilk mısra sonundaki, “Ey ateş!” demek olan *yā nār*'ın Kur'an'ın 21. el-Enbiyâ sûresinin 69.ayetinden alıntı olarak değerlendirilmesi gereğini belirtmekle yetinelim.

gör ne / d. *görene*, bk. 47b.7

819b: Hâk görür hem hem *gör ne* gösterdür

Şu okuyuşa göre, yazıcının iki kez yazdığı *hem*'lerden biri fazla olduğu için atılmış olsaydı dahi vezin yine bozuk kalmaktadır.

adı şāh / d. *pāzişāh*, bk. 49b.11

857b: Kılalar *adı şāh* öfinde 'arz

'ālem ü / d. 'ālim ü, bk. 51b.5

888b: 'Ālim-i 'ilm-i 'ālem ü ma'lüm

olmış / d. *ölmiş*, bk. 52a.5

897b: Nice *olmış* görüñ bir ol miskîn

Haşmı / d. *Hışmı*, bk. 55a.4

947a: *Haşmı* anuñ ta'ām u şerbetini

gele / d. *gile*, bk. 56b.7

974a: Ne *gele* gördüm ol kerāmetden

kim / d. *kem*, bk. 56b.7

974b: Ne *kim* oldu baña bu ni'metden

ileh / d. *ile*, bk. 57a.5

981: Bir *ileh* bes degül mi bir sultān

Ne gerek bir *ileh* iki fermān

Metin bağlamı açısından oldukça geniş bir açıklama gerektiren bu beyitte, *sultan* ve *ferman* kelimelerinin yer aldığı alanı, ayrıca açıklama bakımından göz önünde bulundurulması gerekli, aynı alana dahil *şehir*, *mülk*, *beglik* kelimelerinin bulunduğu 963. ve 966. beyitlerle, *kullığı*, *milket*, *leşker* kelimelerini ihtiva eden, bu beytin hemen üstündeki 976, 977 ve 980. beyitleri zikretmekle yetiniyoruz.

göz / d. gör, bk. 58b.10

1008b: Aşla gel fer'i ko *göz* aslı n'ider

murāda merām / d. murād u merām, bk. 60b.5

1040a: Zâhiren bātinen *murāda merām* (Krş. 1290a: Hâsıl oldu *murād-ıla maksūd*)

şalā bile / d. şalā-yıla, bk. 63a.4

1083a: Buyurur çün *şalā bile* geldüm

bu dem / d. bodum, bk. 64a.7

1106b: Her süretde *bu dem* boyum içre

v'er / d. var, bk. 65b.2

1128a: V'er mezid olsun uşbu hâl u reviş

Gramerce ve anlamca geniş bir tahlili yapılabilecek bu mısra için de şimdilik şu açıklamaları yapalım:

Bu mısra, Muhlis Paşa'nın Şeyh Osman'ı ziyareti sırasında yanında bulunan yakınlarına (*ashâb*) yaptığı vasiyetin (1068-1080) ardından, Rûm'a gelişinden sonra başından geçenleri naklettiği (1081b: *Kendü hem n'olduğunu derc itdi*) parçada (1082-1132) geçmektedir. Böyle bir bağlamda, artık ölüm vaktinin geldiğini de bildiren Muhlis Paşa, daha önceki vasiyetini tekrarlar ve oğlu Âşık Paşa'nın on yıl sonra Arapgir'den alınıp Kırşehir'e getirilmesi dileğini bu kez doğrudan Şeyh Osman'a hitaben iletir (Bk. 1123-24) ve oğlunu kendisine ısmarladığını belirtir. İşte bu emanetin Şeyh Osman'a verilmesinin sebebi (1129a: *Şol sebebden vilâyetüm cânın / Saña ısmarladum her erkânın*), onda, altmış salâlılarda olmayan (1128b: *Yokdur altmış şalâlılarda bu iş*), uğruna canlar vermeğe değer niteliklerin (1127: *Uşbu âdâb u uşbu erkânlar / Mâl nedür ten nedür degir cânlar*) var olmasıdır.

Bu anlamca (semantik) tahlil, basit bir gramerce tahlille de desteklenebilir. 1127. beyit -ikinci mısraı ilk mısradaki *âdâb* ve *erkânlar* isimlerini nitelikçe belirten ortak unsur değeriyle-, yüklemi, 1128. beytin başındaki *var* olan isim cümlesinin yükleneni (faili)dir. Bu cümle, aslında, üç beyti kaplayan (1127-1129), kuruluşça oldukça karışık bir cümle içinde yer almaktadır. Bu karmaşık yapılı cümle, bu günkü dille şöylece aktarılabilir:

“Sendeki bu, uğruna mal ve beden değil, canlar (tüketmeğe) değer terbiye, töreye uygun davranışlar ve iyi huylar -Dilerim bu durumun ve tutumun daha da artsın- altmış salâlılarda yoktur; bu sebepten oğlumu her şeyiyle sana ısmarladım.”

hatâ-baḥş / d. *'atâ-baḥş*, bk. 66b.2

1140b: İy *hatâ-baḥş* v'iy *'atâ-baḥşây* (Krş. 1598a: İy *'atâ-baḥş-ı* cism ü cān 'āşık)

taḥtuñı / d. *taḥtañı*, bk. 70b.9

1214a: Didiler baña *taḥtuñı* var yu

Bir sonraki beytin ilk mısraında ise aynı kelime *tahta* diye okunmuştur. Yukarıdaki mısrada yunması (yıkayıp temizlenmesi) istenen *taht* acaba tahtadan yapılma bir taht mı imiş ?

meşāhid / d. *müşāhed*, bk. 72a.5

1236a: Dir bu ḥ ān-ı *meşāhid* ü bî-'add

Arapça'dan alıntı bir kelime olan *meşāhid*, bildiğimiz ve öğrenebildiğimiz kadarıyla, *meşhed*'in çokluğudur ve "şehitlikler, şehitlerin yattığı yerler" anlamındadır. Burası iyi de, acaba *ḥ ān-ı meşāhid*, yani "şehitlikler sofrası" nasıl bir sofradır?

ḥarf / d. *sarf*, bk. 72a.9

1240b: Ebedü'l-ebedîn bu *ḥarf* olsun

cümle-i / d. *'umde vü*, bk. 76b.11

1321a: *Cümle-i* cünd ü şeyḥ ü dānişmend

dirken / d. *dirgen*, bk. 77b.5

1330b: Pes rızā yükini götür *dirken*

bilmeseydi / d. *bilmes-idi*, bk. 78a.1

1335b: *Bilmeseydi* kadem ne yirde ura

mübeşşerāt / d. *mübeşşirāt*, bk. 78a.5

1338a: Şol tamāmet *mübeşşerāt* tamām

serāc / d. *sirāc*, bk. 79b.11

1371b: Zulumāt-ı selāşāt içre *serāc*

vü şeyḥ / d. *vesi'*, bk. 80b.5

1385a: Evvelîn şüreti *vü şeyḥ* melih

dāde / d. *dede*, bk. 82a.1

1408a: *Dādenün* nakdi babanun genci

varur / d. *virür*, bk. 88b.2

1528a: Senün-ile *varur* alur her işi

olur / d. ölür., bk. 89a.3

1538b: Herçi *mümkün*-durur gerek kim olur

baht / d. taht, bk. 89b.3

1548b: Kanı ol *baht*-bahş *sâhib-tâc*

'âlem / d. 'âlim, bk. 91a.1

1574a: İy *Hüdâvend-i 'âlemi*'l-esrâr (Krş. 1576a: *'Âlimü's-sırrı* ve'l-hafıyyât)

vâhid / d. vâcid, bk. 92a.6

1598: Nokta-i *vâhide* muhîb bu 'ışk

Nokta-i *vâhide* mekân 'âşık

Vâhid 'in noktası acaba neresindedir?

likâ / d. li'â, bk. 93b.7

1626b: Mükşir ü mürted ü zenîm ü *likâ*

taşlu / d. tuşlu, bk. 94a.9

1637a: *Taşlu* tuşında reng şu vardı

yiñ / d. yig, bk. 98b.7

1721b: Baş *yiñdür* bu cümle varlıhdan

söz / d. sür, bk. 101a.11

1773a: Öküş uzatma sözi söz getür

çırâğında / d. çırâğanda, bk. 102a

1786b: Yâr-ıla oldılar *çırâğında*

taht / d. baht, bk. 105a.4

1841b: *Taht*larına zevâl irdi vây

pervâz / d. perdâz, bk. 106a.2

1858a: Sine *pervâz* kılmaga cübbe

bilgelü / d. belgülu, bk. 106a.4

1860a: Şalalu *bilgelü* halife idi

âteşin / d. atasın, bk. 106b.1

1866b: *Âteşin* ister ü olur seyyâr

Doğru okunmuş haliyle aktardığı bilgi bakımından bu mısraın önemi, bundan sonraki yazıda ele alınacaktır.

bölündi / d. *bulundı*, bk. 107b.9

1891b: İrdi ırmağa vü *bölündi* gem

gem / d. *güm*, bk. 107b.9

1891b: İrdi ırmağa vü *bölündi* gem

başuñ / d. *bişik*, bk. 108a.8

1901b: Yanar üç yüz *başuñ* bile iy hās

aldur / d. *öldür*, bk. 109a.1

1913b: Dir ki kanum helāl *aldur* ağa

ded / d. *dev*, bk. 111a.4

1950a: *Ded* ü dev 'ākibet harāb u yebāb (Krş. 901b: Devleti *dev dev* olmuş u let let)

efsār / d. *iktisār*, bk. 111b.2

1958b: Görinür şöyle *efsār*-i umūr

Yanlış okunan kelime yüzünden, anlamı bir yana, vezni de bozuktur.

içün / d. *çün*, bk. 114b.10

2019: Niş *içün* nüş nüş ider batırık

Nüş *içün* niş şöfi-yi şafi

'ömür / d. *kamer*, bk. 115b.11

2039a: Bu 'ömür 'ömrine zevāl irmez

şücā' / d. *şu'ā'*, bk. 115b.11

2039b: Ol *Şücā'*-āyine vebāl irmez

-āyine / d. *ayına*, bk. 115b.11

2039b: Ol *Şücā'*-āyine vebāl irmez

cedd-i / d. *hadd-ı*, bk. 116b.8

2055a: Mā-sivā'llāh ki *cedd-i* 'ālemdür

3. Onarılmış kalkışılıp yapılan yanlışlar

Sayın okuyanlar, bu arada onarım yapmağa kalkışarak kimi doğruları bozmuşlardır. Bir kısmı ilk yazıda ele alınan çok sayıdaki bu tür bozmalardan burada, konuyla ilgisi açısından, yalnızca iki örnek veriyoruz:

Hasmuñuz / d. *Hışmuñuz*, bk. 37a.8

641b: *Hasmuñuz* hāzır olduğın görerem

Onarmağa kalkışarak yaptıkları bir diğer yanlış, yazmada (bk. 101b.10) açık seçik *sırruña ki* okunacak biçimde yazılmış iki kelimeyi, -ña ile *ki*'nin yerlerini değiştirerek ve bir harf katarak üç kelime (*sır ki aña*) haline getirmeleridir:

1782a: Bir niçe *sırr ki aña* muttali'em

Doğru aktarmak

İlk yazımızın *İkinci tablo*'sunda, Arap harfli metnin Latin asıllı bu günkü alfabe ile aktarılmasında, bir ölçüde harf çevirimi (transliterasyon) ile bağdaştırılmış, özellikle alıntı kelimeler açısından daha çok Arap alfabesinin işaretlerini, bir ölçüde de fonoloji bakımından belirli ses değerlerini aktaran karışık bir sistemin kullanıldığını belirtmiş, ancak yaygın olarak kullanılagelen bu sistemin uygulanmasında pek çok eksiklik, yanlışlık, tutarsızlık, hattâ anlaşılmazlıklar bulunduğunu kaydetmiş ve bunları örnekleriyle sergilemiştik. Burada ise, metnin verilerine dayanan bir fonolojik değerlendirmenin tamamen dışında, bu aksaklık ve kusurlar ile, bir imlâ kuralı olarak, özel isimlerin büyük harfle başlatılması uygulamasının yalnızca anlam, dolayısıyla anlama açısından önemi üzerinde durulacak, kullanılan sistem ne olursa olsun, doğru aktarmanın aslında doğruyu seçmekteki isabeti, dolayısıyla anlama ölçüsünü veren bir gösterge olduğu üzerinde durulacaktır.

1. Uzunluk işareti

a. Yazı çeviriminde bu işaret, Arapça ve Farsça'dan alıntı kimi kelimelerde, Arap harfli yazıda kelime sonlarında *ع* (=ye) harfi ile yazılan ve isimlere *ilgi*, *içinlik*, *yalınlık* (mücerretlik), nicelik bakımından *teklik* (vahdet) vs. anlatım değerleri katan biçim birimlerindeki aslî uzunluğu göstermek için kullanılmaktadır. Ne var ki aynı harf alıntı kelimelerde, aynı zamanda Türkçe iyelik ve yükleme durumu eki için de kullanılmakta, böylece, bu biçim birimlerinin kelimeye kattığı anlatım ve işleyiş değerlerinin farklı oluşu yüzünden yazı çeviriminde uzunluk işaretinin kullanılması, doğru değerlendirme ve seçmede isabet açısından büyük bir değer kazanmaktadır; dolayısıyla anlama ile ilgili önemli bir göstergedir.

Sayın okuyancılar, yanlış seçme ve değerlendirmelerinin bir göstergesi olarak bu işaret bir çok kez yanlış kullanmışlardır:

10b: Cünbiş itdi *hazîne-i cūdı*
Açıla *tā ki sırr-ı ma'būdı*

Bu beytin ikinci mısraının sonunda yer alan kelime *ma'būdī* şeklinde okunmalı idi; çünkü beyti teşkil eden cümlede kelimenin Türkçe iyelik eki taşımış olabileceğini düşünmek gramerce ilişki açısından mümkün değildir. Doğru aktarılmış biçimiyle, Farsça yalınlık anlatımlı -*ī* ile, "mabutluk" anlamında kullanılmıştır.

146: Çün bu erkān u devlet ü *şeyhi*
Hatm kıldı bu resm ü *tārihi*

Bu beyit, aslında bir sonraki beyitte bulunan temel cümleye bağlı bir yardımcı cümle durumundadır ve ilk mısra sonundaki *şeyhi* olarak aktarılmış kelime, bu yardımcı cümlede yüklenen (fail) işleyişindeki bir kelime öbeği içinde (Bu öbek de yanlış anlamaktan ötürü yanlış okunmuş ve yazılmıştır; doğrusu *erkân u devlet-i şeyhi* olacaktır.) ilgi(=nispet) anlatımlı, belirtme işleyişinde bir üye olarak yer almaktadır; dolayısıyla Arap harfli metinde *şeyh* kelimesinin sonundaki *ye*'nin ne iyelik, ne de yükleme durumu eki olarak bulunması mümkün değildir. Yanlış değerlendirme ve seçme ile yanlış aktarılmış olan kelimenin, *şeyhi* biçiminde yazılması gerekli idi.

457b: Ceng-i *sultân* oldu bunlara iş

Bu mısradaki sayın okuyular vezin gereği kısa okunan hecede *ye* yerine *esre* ile yazılmış olan (bk. 26a.10) Farsça nispet ekinin varlığını inkâr etmişlerdir. Yazıcının bir çok yerde yaptığı bu yazım değişikliği vezin gereğinden öte fonolojik bir değeri de yansıtır olabilir; ancak her iki hâlde de, inkâr edilebilecek bir yazıcı yanlış sayılamaz. Kelime en azından *sultâni* olarak aktarılmalıydı.

761: *Âdemi* âyine-şifâ görene

Gösterür dōst yüzini bak görine

Âdemi, bu beyitte yer tutan iki cümleden ilkinde yüklenen işleyişindedir; dolayısıyla sonundaki *-i*'nin kelimeye Türkçe yükleme hali eki olarak gelmesi söz konusu olamayacağı (çünkü cümlede nesne vardır: *dōst yüzini*) gibi, metin bağlamı açısından, 3. tekli şahıs iyelik eki olarak kelimeyi sahip olan, ait olunan kavramlarıyla bir şahsa bağlaması da söz konusu değildir. Doğrusu, "insan, âdem oğlu" anlamıyla *âdemi* olacaktır.

1002: Evliyâ ol kazâ-yı ta'likî

Def' iderler velî ne *tahkîkî*

Bu beyitte yüklenenleri ve yüklemeleri ortak olan, anlamca ilki olumlu, ikincisi olumsuz (*ne* ile olumsuzlaştırılmış) iki cümle yer almaktadır. Yüklemin geçişli bir fiil olması yüzünden, her iki cümlede de nesne işleyişinde üyelerin bulunması gereklidir. İlk mısra sonunda bulunan *kazâ-yı ta'likî*, ilk cümlede nesnesi olduğuna göre, ikinci mısra sonundaki *tahkîkî* de ikinci cümlede nesnesidir; dolayısıyla bu kelimenin sonundaki *ye* harfi, diğerinde olduğu gibi, Türkçe yükleme hali eki olarak değerlendirilmeli ve *tahkîkî* olarak aktarılmalıydı.

1709a: Kuş diline gerek *Süleymânı*

Bu mısraı oluşturan cümlede *Süleyman* kelimesinin sonundaki *-ı* Türkçe 3. kişi iyelik eki sayılacak olursa, -gramerce ve bağlamca sayılamayacağı bir yansalt mantık açısından, kuş diline gerekli olan şeyin ne olduğu sorusu cevapsız kalır ki, bu sorunun metin bağlamı bakımından bu mısra dışında cevabı bulunmamaktadır. İşte kelime, ilkin gramerce işleyiş açısından, gereği ileri

sürülen kavramı yansıtan kelime olarak değerlendirilmeli, sonundaki *ye* harfi, Hz. Süleyman'ın taşıdığı bir vasfı (kuş dilini bilmesini) yalınlaştırarak anlatımca hal adı yapan Farsça bir biçim birimi olarak değerlendirilmeli, anlatılan "Kuş dili (bilmek) için Süleymanlık (Hz. Süleymanca olmak ve ona has niteliğe sahip bulunmak) gerek." olarak anlaşılmalı ve kelime *Süleymāni* şeklinde aktarılmalıydı.

b. Bilindiği gibi, yazı çeviriminde aynı işaret başka ünlü uzunluklarını göstermek üzere de kullanılmaktadır: *ā, ū* gibi. İşte bir yandan Arapça ve Farsça'da bazı harflerin (ا و ی -elif, vav, ye-) farklı bir ses birimi olan uzun ünlüler için kullanılması, öte yandan, aynı ses değeri için olmadığı halde, eski imlâımızda bu harflere Türkçe'nin ünlü ses birimlerini aktarma görevinin yüklenmesi, kimi kelimelerde karışıklığa yol açmakta, bu durum olağan okuyuşlar açısından karşımıza ciddi bir değerlendirme ve seçme meselesi çıkarmakta, bu yüzden de uygulamada çok titiz davranılması gerekmektedir.

Sayın okuyanların oldukça önemli sayılması gereken bu meselede de ciddi zaafı bulunmaktadır. Anlam ve anlama ile çok yakından ilgili bulunan bu mesele için aşağıda bir kaç seçilmiş örnek verilecektir.

758a: Ādemī cāmi'-i *şifat*-durur

Şifat kelimesinin çoklusu, bilindiği gibi, uzun ünlü ile *şifāt*'tır; ikisi arasındaki anlam farkı ise, açıklama gerektirmeyecek kadar açıktır. "Hangisinin seçilmesi gerekirdi?" sorusunun cevabına gelince, *cāmi'* kelimesinin yansıttığı "toplamak, bir araya getirmek" kavramı mantıkça birden çok şey, yani *çoklu* kavramına bağlı olduğundan, hiç şüphe yok ki doğru cevap *şifāt* olacaktır.

1838: Bu kamu mertebeyle *babı* gibi Āh ururdı ki iy babay babay

Derleme sözlüğü'ne göre *babı*, Anadolu'nun kimi yörelerinde "baba", kimi bölgelerinde de "1. Yaşlı hıristiyan veya müslüman kadın, kocakarı, 2. İri, büyük (insan veya hayvan), 3. Beceriksiz, salak, şaşkın" gibi anlamlarda kullanılan bir kelimedir. Ancak bu kelimenin, farklı bir değerlendirme, dolayısıyla farklı bir okuyuş ve buna uygun bir aktarıyla "kapı mensubu, Baba İlyas dervişi, müridi" anlamında kullanılmış olduğu da düşünülemez mi? (Krş. 2007: - Hacı Bektaş hakkında- *Ol ulu hem bu kapu derbānı*) Sayın Erünsal ve Ocak acaba böyle bir değerlendirme yaptıktan sonra mı *babı* olarak aktarmağa karar vermişlerdir? Öyle ise *babı*'nın yukarıdaki anlamlarından hangisini seçmişlerdir?

2009a: Reng ü *dād* u hisāb u çün u çerā

Şu aktarışa göre *dād*, bir alıntı olarak değerlendirilmiştir. Farsça'dan alınmış olan iki ayrı kelime olarak *dād*'in anlamları: "adalet; şikāyet, sızlanma; inleme, inilti, acı ve yardım çılgılığı, feryat" ve "bağış, vergi, ihsan; veriş, verme"dir. *داد* biçiminde yazılan kelime, *dad* diye de okunup -bu günkü söyleyişle: *tat-*, "dille hissedilen nitelik; zevk" anlamlarında Türkçe bir kelime olarak da

değerlendirilebileceğine göre, sayın okuyanlar acaba farklı anlamlardaki şu üç kelimeden hangisini seçmişlerdir? Bağlam bakımından 2008 ve 2009. beyitte oluşan anlam alanı içinde *elvān* ve *renk* kelimeleriyle bir arada bulunabilecek, üstelik gramerce bunlardan ikincisi ile bir bağlama öbeği yapısında buluşabilecek kelime acaba hangisi olmalıydı?

Öte yandan, ilk yazıda örnekleri gösterildiği gibi (Bk.183.s.) ilk değerlendirmede vezinle ilgili görünseler bile, alıntı kelimelerdeki, özellikle söyleyişçe halklılaşma sürecinin izlenmesi bakımından önem taşıyan yazılış farklılıkları da bu meseleyle ilgilidir. Umumiyetle uzun bir ünlü işaretinin (elif, vav, ye) kısa okunma sebebiyle yazıda düşürülmesi şeklinde görülen bu değiştirmeler, kimi zaman tersine bir tutum olarak yazmalara yansımakta, bu kez de aslında uzun olmayan bir ünlü için, Türkçe bir kelimenin ünlüsüymüş gibi aynı işaretler kullanılabilmektedir. İlk yazıda verilen örnekler arasında bulunan *şalalu* (bk. 93a.2 ve 106a.4 -İki yerde de vezne göre ikinci hece kısa okunmaktadır.) bu durumu yansıtan güzel bir örnektir. *Menâkīb-nâme* yazmasında bunun bir başka örneği Arapça'dan alınma *küre/kürre* (*r* ikizleşmesi ile bu ikinci söyleyiş de bu gün oldukça yaygındır.) kelimesidir. Aslında *كره* olarak yazılan ve *küre* diye okunan bu kelime, yazmamızda uzun olmayan yuvarlak ünlüsü *و* (vav) ile belirtilerek, ayrıca ikizleşen ünsüzünü göstermek üzere *şedde* konarak yazılmıştır. Sayın okuyanlar bereket ki uzunluk işareti koymayarak vav'a uzun bir ses değeri yüklememişler, ama vezin gereği uzun söylenmesi veya kapalı bir hece olarak okunması gereken ilk hecede şeddeyi hiçe sayarak Türkçe bakımından kazandığı söyleyiş değerini yok etmişlerdir. (54b: Dāyimā bir karār *küre-i hāk*)

2. Özel adlarda büyük harf

İlk yazımızda, ilmi metin neşirlerinde özel adları büyük harfle başlatmanın oldukça yaygın bir yazım kuralı uygulaması olduğunu belirtmiş, Sayın Erünsal ve Ocak'ın bu kuralı uygulamakta sergiledikleri tutarsızlık, uyumsuzluk ve uygunsuzlukları örnekleriyle göstermiştik. (Bk. 189-190. s.) Burada ise, yukarıda belirtildiği gibi, bu uygulamanın aynı zamanda anlam ve anlama bakımından da bir gösterge oluşu üzerinde durulacak, kendi metinlerinden alınan en çarpıcı örneklerle Sayın okuyanların metni anlama ölçüleri bir kez de bu ölçekle sınanmış olacaktır.

a. Bağlamca değer ve gramerce işleyiş bakımından yerinde ve doğru değerlendirme yapılamadığından kimi kelimelerin özel ad olduğu anlaşılammış, bu yüzden bu kelimeler cins adı gibi küçük harfle yazılmış ve metin dizininde yer almamıştır:

Yer adları

<i>Ziyaret</i>	279: Her ulunun ziyāretin kıldı Gördi geşdi ziyarete geldi
	280a: Cem' oldı ziyāret ehli kamu
<i>Gerek</i>	1282b: Gerege gelür ü gerekde kalur

Kişi adları ve sanları

- '*Āşık* 1441b: Olmadı tā ki gelmedi '*āşık*
 (Aynı) 1442b: Aña '*āşık* diyü hitāb eyler
 (Aynı) 1443b: Kime kıgrıldı bir dakı '*āşık*

Kitap adı

- Nihal* 1634b: Nice fitne kılur *nehalde* Milel

b. Aynı sebeple kimi kelimeler özel ad sanılmış, büyük harfle başlatılmıştır:

- hāfız,*
naşır 748a: Himmeti *Hāfız* u *Naşır* olsun

Metin bağlamına göre, *himmet* kelimesindeki iyeliğin onu sahip olan kavramıyla bağladığı kelime *Muhtlis*'tir, yani sözü edilen himmet sahibi Muhtlis Paşa'dır. Böyle olunca, Muhtlis Paşa'ya Yüce Allah'ın sıfatlarını yüklemek, daha önce başka örneklerle gösterildiği gibi, anlamadan okuyup aktarmayı yansıtan feci bir yanlıştır.

- hak* 932b: Kon bu inkārı vü *Hakı* iş idün

Bu mısradaki *inkār* kelimesinin varlığı, *hak*'ın özel ad olamayacağını anlamağa yetecek oldukça basit bir ip ucu idi.

- saçıp* 1453: Fikr ü tedbir ü rāyı *Sāhib* aña
 Şöyle kılmış sebil *Vāhib* aña

Her açıdan asıl önemli yanlıştır, kelimenin *şāhib* olarak seçilmesi ve değerlendirilmesidir; çünkü yazmada açıkça *saçıp* okunacak biçimde yazılmış olan kelime, belli ki onarılmıştır. Kelimeyi cümlede fail (yüklenen) olarak düşünmüş olabilirler; ancak bu, yanlıştır bir tahlile dayanan yanlıştır bir düşüncedir, çünkü cümlede fail, ikinci mısradaki *Vāhib*'dir Burada asıl dikkate alınması gereken, kendilerine kılavuzluk edecek olan ikinci mısradaki *sebil* kelimesi idi.

- elvānı* 2008b:Dök bu san u sağış u *Elvānı*

Bu mısradaki *elvān*, *levn*'in çoklusu olan bir cins isimdir. Sayın okuyanlar onu kitabın yazarının adı gibi değerlendirmişler, bu yüzden Dizin'e de koymuşlar, ancak cümlede fiilden etkilenen nesne olan *Elvan* (*Çelebi*)'ı *dökmesi* (!) için kimin tarafından, kime, hangi sebeple emir verilmiş olduğu gibi mantıkça cevapları istenen hususları akıllarına bile getirmemişlerdir. Halbuki akıl etmek, düşünmek, düşünmek de anlamağa çalışmak demektir, ve görüldüğü gibi, bu tür çalışmalar için çok gereklidir.

Ve nihayet konumuz bakımından çok çarpıcı, Sayın Erünsal ve Ocak içinse epeyi talihsiz bir örnek:

şekūr,

kefūr

1959: Zāt-ı envār kāyim ü bākī

Bākī görünmez ol Şekūr u Kefūr

Bu beytin ilk mısraı, ihtiva ettiği yanlışlara temas edilerek, doğru okunmuş haliyle bir az sonra da verilecektir. Burada üzerinde duracağımız nokta, ikinci mısradaki *Kefūr* kelimesinin büyük harfle başlatılarak yazılması ve böylece -hâşâ-kavramının Yüce Allah'a izafe edilmiş olmasıdır. Bu feci yanlış, okuyanların *ol* kelimesini gramerce işleyiş açısından işaret sıfatı sanmak gafletinde bulunmalarından kaynaklanmıştır. Halbuki bu cümlede *ol, ol-* fiilinin 2. kişiye emir biçimi olarak kullanılmış, ve *kefūr* ile *şekūr*'un belirttikleri olumlu ve olumsuz vasıflar, her vasfın istediği sahip olan kavramı itibariyle insana yüklenmiştir. Doğru okunmuş biçimiyle, beytin ilk mısraında, Yüce Allah'ın zatının (varlığının) nurlarının her an göze yansıyıp, bitimsiz ve sürekli (*kāim ü bākī*) olduğu, ikinci mısraında ise, O'ndan gayrı, geri kalan (*bākī*) her şeyin görünmez (yok) olduğu düşüncesi bir inanç gerçekliği olarak ortaya konmakta, ve belirsiz muhataba (2. kişiye) seslenilerek, ister şükredici (*şekūr*), ister nankör (*kefūr*) olsun, bu gerçekliğin değişmeyeceği dile getirilmektedir.¹⁵

Bu tür gafletlerin insanı vardıracağı nokta, görüldüğü gibi pek acıklı olmakta; her dil birimi ve yapısının, özellikle düşünceyi aktaran her cümlelerin bir de anlamı bulunduğunu kavramadan, gramerce bir tahlilin anlamca bir tahlille bütünleştirilmesi gereğini iyice benimsemeden tarihî bir metni okumaya kalkışmanın insanı içinden çıkılması güç ne derin talihsizlik çukurlarına attığını gerçekten hüznün verici bir tablo halinde göstermektedir.

İkinci adım

Kelime birliklerinin doğru belirlenmesi ve okunması

Dilin bağımsız sözlük birimleri olan kelimeler söz içinde derece derece öbeklenirler, böylece kavramlar arasında da türlü ilişkiler meydana gelir. Anlatmaya giden yolda dilin kavramlar arasında kurduğu bu ilişkileri yansıtan yapılara *kelime birlikleri* veya *kelime öbekleri* diyoruz. Bunların her biri bir *söz dizimi öbeği*dir. Cümle gibi tek başlarına tam bir anlatma değeri taşımaları da, bunların her biri ayrı değerinde anlam bütünlüğü olan söz birimleridir. Bir düşünceyi bütünüyle dinleyene/okuyana aktarma yeterliğinde bir birlik olan *cümle*, bağımsız tek kelimeler yanında, yapıca belli kalıplar içinde birbirine bağımlı kılınmış kelimelerden oluşan, anlamca çeşitli ilişkilere dayanan özel bir anlamı bulunan, bu yüzden de tek kelime gibi birbirine göre bağımsız bir nitelik taşıyan bu birimlerin, belli sıralanma ve fiile bağlanma şartlarında bir araya birikmesiyle oluşur.

¹⁵ Bu ifade, kanaatimizce, Kur'an-ı kerim'in bir âyetinin çağrışımla kullanılmıştır. Bk. 76/3: Gerçek biz ona doğru yolu gösterdik. *İster şükredici olsun, ister nankör.*

İşte, bir dilin tarihî döneminde farklı bir alfabe ile yazılmış bir metni okurken, tek tek kelimelerin doğru okunması ve doğru seçilmesinden sonra atılacak ikinci adım, türlü ilişkilere göre farklı biçimlerde birbirine bağlanan kelimelerin meydana getirdiği bu söz dizimi birliklerinin doğru olarak belirlenmesi, dolayısı ile her biri ayrı bir anlam bütünlüğüne sahip olan bu bağımsız söz birliklerinin doğru olarak seçilmesidir.

Arap harfli Türkçe metinlerde bu açıdan karşılaşılan en önemli güçlük, alıntı kimi söz dizimi birliklerinin yapıcı birbirine benzemesi, bunların ayırıcı biçim özelliklerine sahip bulunmayışıdır. Bu yüzden isim ve sıfat tamlamaları (*terkîb-i izâfî* ve *terkîb-i tavsîfî*) ile bağlama öbekleri (*terkîb-i atfî*) birbirine karışmakta, birliği kuran unsurlar arasındaki anlam bütünlüğünü sağlayan bağ şekilce çözümlendiğinden, Arap harfli metinlerde bu unsurlar başka kelimelerle ilişkili görülebilmekte, bunun sonucunda bunlara söz içinde başka işleyişler de yüklenebilmektedir. Yazma kitaplardaki eksik ve yanlışların önemli bir bölümü bu husustaki tereddüt ve yanılgılardan kaynaklanmakta, böylece yazarın kurduğu mantıkça ilişki ile aktardığı anlam değeri bozulup değişmekte, dolayısı ile çoğaltılan metin orijinal metinden uzaklaştırılmış olmaktadır. Yazıcı açısından bu durum, şüphesiz, dikkatsizlikten çok, anlamama veya yanlış anlama ile alâkalıdır; nitekim *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de bunun oldukça çok örneği bulunmaktadır. Böyle bir metni yayıma hazırlamaya girişenler açısından da durum aynıdır; yazma metninin bu türden yanlışlarını onarabilmek ve bu tür söz dizimi birliklerini doğru belirleyip doğru seçebilmek doğrudan doğruya anlama ile ilişkilidir. Sayın Erünsal ve Ocak'ın anlamaya giden yoldaki bu ikinci adımda gösterdikleri başarı oranı, bütün örnekler sıralanmak suretiyle aşağıda sergilenecektir.

1. Sayın okuyanlar, yazıcının metni büyük ölçüde anlama endişesi taşımaksızın yazdığını gösteren şu tam yazılışlı yanlışların bir bölümünü onarma başarısını göstermişlerdir:

3b.10: *bende vü cāvîd*
59b: Cümle ol emre *bende-i cāvîd*

10a.6: *'âlem ü 'irfân*
168a: Buşugır şâh-ı *'âlem-i 'irfân*

24a.2: *fazl u Hak*
416a: *Fazl-ı Hak* rehber ü mu'in ü karin

40a.11: *şevk u rûhânî*
691a: 'İşk u dem dem zevk ü *şevk-i rûhânî*

40a.11: *keşf ü rahmânî*
691b: Şıdk u ma'nî vü *keşf-i rahmânî*

42b.2: *efham ü efham*
728b: *Efham-ı efham efdal-i 'âlem*

48a.10: *hüdîv ü cihân*
828a: Ol *hüdîv-i cihân-ı* mülk-i yakîn

Bu mısradaki iki onarma gerekli iken biri yapılmış, yine aynı türden bir anlamayışı yansıtan ikinci yanlıştın farkına varılmamıştır. Mısraın doğru okunuşu bu iki onarma ile şöyledir:

Ol *hüdîv-i cihân [u] mülk-i yakîn*

48a.10: *rehber ü dil ü cān*
828b: *Cān u cānān u rehber-i dil ü cān*

Bu mısradaki iki yanlıştan yalnızca biri onarılabilmıştır. Diğer onarma ile mısra:

Cān-ı cānān u rehber-i dil ü cān
biçiminde okunmalı idi.

56b.9: *behişt ü na'īm*
975b: Yir yüzün kıldı çün *behişt-i na'īm*

60b.3: *'azb ü mā'-i ma'īn*
1038b: Rūzi kıldı çü *'azb-i mā'-i ma'īn*

69b.7: *'ilm ü yakîn*
1194b: Gayb hem gayb-ı gayb u *'ilm-i yakîn*

85a.3: *cühūd u Hayberse*
1462a: Gebr ü tersā *cühūd-ı Hayberse*

89b.2: *çerāğ u vefā*
1547a: Kānı ol nūr-ı dīn *çerāğ-ı vefā*

92a.1: *lafz u kün*
1594b: Dinmedin *lafz-ı «kün fe-kān» 'āşık*

94b.1: *inkılāb u taht*
1640a: Sebeb-i *inkılāb-ı taht* u düvel

95b.10: *zevk u rühānī*
1666b: *Zevk-i rühānī* sürdi zindānda

111b.2: *emr ü halk*
 1958a: *Emr-i halk* emr-i Hâlik-i ekber

112a.7: *taşavvur u bātıl*
 1971a: Sindeki bu *taşavvur-ı bātıl*

117a.1: *esâtın u dîn*
 2058a: Ger *selâtin ü ger esâtın-i dîn*

2. Buna karşılık yine tam yazılışlı kimi yanlışları fark edemeyip onaramamışlar, yani yazıcı gibi anlamadan olduğu gibi aktarmışlardır:

1a.5: *Ganiyy-i 'azîm / d. Ganiyy ü 'Azîm*
 5b: Ol *Ganî-yi 'azîm cūdından*

44a.9: *sûret ü âlâ / d. şûret-i vâlâ*
 755a: Pes *heyûlâ vü sûret ü âlâ*

63b.5: *tûfân-ı / d. tûfân*
 1094a: Reng-i *tûfân-ı bād-ı gerd ü gubâr*

67a.4: *rehberân u nîk-revân / d. rehberân-ı nîk-devân*
 1151b: Rehberân *rehberân u nîk-revân*

92a.5: *şems ü duhâ / d. şems-i duhâ*
 1597a: 'İşk vahdet günine *şems ü duhâ*

102a.8: *'inâyet ü her ferd / d. 'inâyet-i her ferd*
 1786a: Bu cihânda *'inâyet ü her ferd*

107a.3: *şîr ü yakîn / d. şîr-i yakîn*
 1878a: Şeyh 'Alî-şîr şîr şîr ü yakîn

3. Yazıcının anlamı göz ardı edip, çoğu kez terkip bağı, kimi yerde ise iyelik ve yükleme durumu eki olan *esre* yerine *sükûn* işaretini koyarak, *sükûn* koyması gerekli kimi yerde de *esre* koyarak yaptığı seslendirme yanlışlarını olduğu gibi kabullenmişler, ya da onarmaya kalkışarak, tıpkı yazıcı gibi, anlamayışı yansıtan yanlışlara düşmüşlerdir.¹⁶

¹⁶ Haksızlık etmeyelim, bu arada, -seyrek de olsa- yerinde onarmalar yapmışlardır. İşte bir örneği:

67b.8: *müşkilât*
 1163a: İy saña *müşkilât-ı 'âlem hall*

6b.6: *vācibū'z-zāt / d. vācibū'z-zāt-ı*
107b: *Vācibū'z-zāt mümkün ü maḥsūs*

Bu mısradaki *Vācibū'z-zāt* ile *mümkün ü maḥsūs*'u, aralarındaki izafet bağını kopararak okumak İslâm inancı ve düşüncesi bakımından feci bir yanlıştır. *Vācib* ile *mümkün* iki Kelâm terimidir. İlki, terim anlamıyla, 'zâtı ile, yani kendi kendisi ile var olan ve var olmak için başka bir varlığa muhtaç bulunmayan varlık=kadim, ezeli, ebedî ve ekmel olmakla zamana, mekâna ve hiç bir şeye ihtiyacı olmayan Allah', sözlük anlamıyla, 'gerekli olmak' anlamındaki *vücûb* mastarının fail ismi olarak 'varlığı, olması ve yapılması gerekli olan' demektir. *Mümkün* ise, terim olarak 'var olmak için başka bir varlığa muhtaç bulunan, var olma imkânı ve sebebi başka bir şeyin varlığına bağlı olan, sonradan vücut bulan ve varlığı sona eren yaratık' demektir. (Krş. 1538b: *Herçi mümkün-durur gerek kim ölür* -Sayın okuyanlar bu mısradaki da başka bir feci yanlış yapmışlar, son kelimeyi *olur* okumuşlardır.-) Böyle olunca, Yüce Allah'ın isimlerinin sıralandığı bir bağlamda (bk. 106-107) *mümkün* ve *maḥsūs* kelimelerinin belirttiikleri nitelikleri, 'malik ve sahip olan-olunan, tabi ve ait olan-olunan kavramlarıyla bir anlam bütünlüğünü yansıtan birlikten kopararak, cümle içindeki işleyişleri bakımından Yüce Allah'a isnad etmek, şüphesiz Sayın Erünsal ve Ocak'ın düşünebilecekleri bir şey olamaz; pek tabii Elvan Çelebi'nin de böyle bir düşünceyi yansıttığı ileri sürülemez. Mesele, yine ve bir kez daha anlatılanın, yani yazarın düşüncesinin kavranamaması, anlaşılabilmesidir. İlk yazıdaki bir tahlil (bk. 215-216. s., 38b), yukarıda *Kefür* kelimesiyle ilgili açıklama ve nihayet şu son örnek vesilesiyle yazılanlar, işin ne derecede dikkat, itina, ciddiyet ve sorumluluk gerektirdiğini, boş bir güven duygusuyla bu gereklere itibar olunmazsa, insanın bilmeden ve istemeden ne yaman tuzaklara düşebileceğini sanırım büyük bir açıklıkla ortaya koymaktadır.

13b.4: *kerāmāt / d. kerāmāt-ı*
231a: Hem *kerāmāt* bi-hisâb mezîd

16b.11: *hāzırān-ı / d. hāzırān*
291a: Eydür iy *hāzırān-ı* himmeti çok

21a.3: *nām-ı / d. nām*
360a: Rüzbe-*nām-ı* hādım-i sengin

41a.9: *tā be-hadd-i / d. tā be-haddi*
709a: *Tā be-hadd-i* 'anāsıra bi-kil
(Krş. 107a.4: *Tā be-haddi* kim ol Çalab dostı)

57a.11: *hān / d. hān-ı*
986a: *Hān* sultān içinde boğıldı

Bize göre *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de Elvan Çelebi'nin aktardığı bilgiler arasında en önemlisi, bu mısraın yer aldığı 986. beyit ile ardı sıra gelen 991-993. beyitlerle aktarılan bilgilerdir. İlk kez Oruç Bey tarafından Elvan Çelebi'ye atf edilerek zikredilen, günümüze kadar bu kaynağı kullanan pek çok tarihçiyi yanıltan, nihayet konuyla ilgili nice araştırmacıyı bu güne dek uğraştıran ve halen çözülememiş bir tarihî meselenin, aslında tamamen yanlış okuma, dolayısıyla yanlış anlamadan kaynaklanan gerçek dışı bir hadiseden ibaret bulunduğu, sayın okuyanların anlamayışları yüzünden eserin yazarına atfen yanlış aktarılan daha pek çok bilgi ile birlikte üçüncü yazımızda ortaya konacaktır. Bu arada şunu söyleyelim ki, söz konusu beyitleri Oruç Bey'in de yanlış anlaması ve yorumlaması, değerli meslektaşlar için oldukça tesliyet verici bir keyfiyettir.

63a.10: 'ukûl / d. 'ukûl [ü]
1088a: Mā-verā-yı 'ukûl-i idrāk ol

108a.2: nūr / d. nūr [u]
1895a: Ravzası nūr-ı pür-sürür olsun

111b.3: zāt envār / d. zātı envārı
1959a: Zāt-ı envār kāyim ü bākī

116b.7: zerrāt / d. zerrāt-ı
2054a: Cümle zerrāt kāyinâtda var

İki yanlış ihtiva eden bu mısra, diğer yanlışını münasebetiyle yukarıda da zikredilmişti.

4 Yazıcının tereddüt ettiği için seslendirme işaretini koymayarak eksik bıraktığı yerleri yanlış anlamışlar, yanlış aktarmışlardır:

9b.3 / d. bātın [u]
156b: Görünü geldi bātın-ı hikmet

9b.8 / d. hayāl [ü]
160a: Kim hayāl-i muhāl bağlandı
(Krş. 138: Dil-ile dinmek ol muhāl-durur / Dile ol ma'rifet hayāl-durur)

9b.11 / d. «Zanna işm»
163a: Zann-ı işm anın eytdi ol Vehhāb

“Bazı zan (vardır ki) günahdır.” anlamındaki ayetten alıntı olan (bk. *Kur'ân*, 49/12) bu kelimeler ayrıca çift tırnak içine konmalı idi.

14a.7 / d. şeyhān
242a: Şeyh-ı şeyhān-ı sırr-ı «mā evhā»

14b.8 / d. *şemmeyi*

254a: Ger diyem *şemme-i vekāyi*'den

18a.2 / d. *Yahyi-i*

308b: Mekremet mähı *Yahyā* maksūd

Yanlış okunduğundan vezni de bozuktur.

31a.7 / d. *hüküm*

543b: 'Arz ider *hüküm-i hâkim-i sultân*

37a.5 / d. *dîn-i*

638a: Geldi daşra Celâl-i *dîn* veli

52b.7 / d. *segân, seg-i segbân*

907b: Ol *segân-ı* kemter ol *seg-segbân*

Sözde onarma ile *ol* koyarak attıkları *ez* ile birlikte bu mısraın doğru okunuşu şöyle olacaktır:

Ol *segân* kemter *ez-seg-i segbân*

61b.5 / d. *hayâl [ü]*

725a: İy *hayâl-i* muhâl kim şüret (Krş. 9b.8, 160a)

61b.5 / d. *lutf [u] vefâ*

1058b: 'Ahd ü tecdîd-i 'ahd ü *lutf-ı vefâ*

63b.1 / d. 'arş

1090b: Viribidi Hudâ-yı 'arş-ı revân

64b.7 / d. *kemâl [ü]*

1115a: Her birintün *kemâl-i* hikmetini

70a.9 / d. 'Aliyy ü *Kebîr*

1204b: N'itdi gör imdi ol 'Alî-yi *kebîr*

(Krş. Tam yazılışlı -bk. 20b.8- 354b: Gör nice kılmış ol 'Aliyy-i *kebîr*, yine tam yazılışlı -bk. 67b.4- 1160a: İy 'Aliyy ü *Kebîr* ü Kâdir ü Hayy, ve eksik yazılışlı -bk. 68a.1- 1166a: Ol 'Aliyy ü *Kebîr* ü Ferd ü Şamed)

75a.2 / d. *harîf*

1286b: İrişür aydur iy *harîf-i* eriş

Oldukça eglenceli bir örnek değil mi?

80a.7 / d. *şeyh-ı*.

1377a: Şeyh San'ân ki *şeyh* rehber idi

85a.8 / d. *faşlı*

1466b: İşid imdi bu *fazl-ı* altıncım

94a.11 / d. *şeyh-ı*

1639a: Şeyh zâhid muhakkik u kâmil

95a.2 / d. *hayâl*

1649a: Hâtırından *hayâl-i* enâniyyet

Görüldüğü gibi yanlış okuma yüzünden vezin de bozuktur.

100b.7 / d. *feyezân*

1759a: *Feyezân-ı* fâyiz ü aña kâbil

Yanlış okunduğundan mısraın vezni de bozuktur. (Krş. 1974a: *Feyezân* kim bulara fâyızdur)

107a.8 / d. *makâmı*

1882a: Nür tolsun *makâm-ı* kabr içre

(Krş. 1895a: Ravzası nür-ı - bu da yanlış, d. nür u- pür-sürür olsun)

114a.7 / d. *faşl [u]*

2007a: El-garaz bundağı bu *faşl-ı* hitâb

(Krş. Tam yazılışlı -bk. 87b.2- 1508a: Şöyle kim ol kitâbda *faşl u hitâb*, ve yine tam yazılışlı -bk. 19b.5- 336b: «Küllü şey'in sebep» bu *faşl u bâ*)b

117b.2 / d. *Ganiyy [ü]*

2069b: Sende yoklık yok iy *Ganiyy-i* kerim

(Krş. Yukarıda 2.5b: *Gani-yi* 'azim)

5. Nihayet, yazıcının anlayarak tam ve doğru yazdığı yerleri kendileri anlamayıp bozarak doğruyu yanlışla değiştirmişlerdir:

13a.6: *hikâyeti*

223a: Dinlesüfi bu *hikâyet-i* ahsen

24b.1: *pâzişâh lutfı*

425b: *Pâdişâh-ı* lutf u hâfız u nâsır

Bu okuyuşla vezni bozmak yetmezmiş gibi *lutf* kelimesinden sonra bir de u eklemişler, ancak parantez içine koymamışlardır.

43a.1: 'İsi Meryem'den

737b: Pâk-dâmen çü 'İsi-i Meryemden

Yanlış okuma yüzünden vezni de bozuktur.

54a.4: *Mûsi'yi Hakk'ı*
929a: *Mûsi-yi Hakkı aña viribidi*

56a.8: *tezyîf*
965b: *Ola tezyîf-i nâzenin-hey'et*

75b.10: *pîr*
1302b: *Pîr likin ne pîr-i çarh u esîr*

91a.2: *Rabb u*
1575a: *Rabb-i kuddûs u vâcid ü mâcid*

93b.5: *kalb u*
1624a: *Bu cihân zulmetinde kalb-i hâsîs*

94a.4: *kalb u*
1633a: *Kalb-i hâlis kamusı saçıldı*

Bu mısradaki ikinci bir okuma yanlışı son kelimenin *seçildi* yerine *saçıldı* okunmasıdır. Yanlış okumanın ne türlü yanlış anlamlara yol açtığına şu güzel örneği, *kalp* ile *halis*'i seçebilmenin pek de kolay olmadığını ve gerçekten *maharet* istediğini sayın okuyanlara bir kez daha göstermiş olmalıdır.

112a.2: *hâl ü kâl*
1967a: *Bunlara hâl kâl olmuş-idi*

Sayın okuyanlarca galiba onarılmış olan bu mısra, yanlış anlamının çarpıcı bir örneği olarak cümle bahsinde ayrıca ele alınacaktır.

Söz dizimi birliklerinin doğru aktarılmasında anlama göstergesi olarak işaretlerin önemi

Yukarıda, alıntı kelimelerde ünlü uzunluğunu göstermek için işaret (kısa çizgi) kullanmanın, ayrıca özel adları cins adlarından ayırmak üzere kelimeyi büyük harfle başlatmanın anlama ile ilgili bir gösterge olduğunu belirtmiş, *Menâkibu'l-Kudsiyye*'nin yazı çevirimli metninden alınmış seçme örneklerle yanlış seçme sonucunda ortaya çıkan ciddi anlam değişikliklerini göstermiş, dolayısıyla bu uygulamanın önemini ortaya koymuştuk. Burada ise, bir imlâ kuralı olarak alıntı kimi kelime öbeklerinde yapı üyeleri arasına konması alışlagelen kısa çizginin (-) de doğru ve yanlış anlama açısından çok önemli bir gösterge olduğuna temas edilecek, yine Sayın Erünsal ve Ocak'a ait metinden alınmış örneklere dayanılarak konulmuş ve konulmamış olmasının yol açtığı anlam değişiklikleri gösterilecektir.

Bu işaret, bilindiği gibi, daha çok Farsça alıntılarda ön takılarla kelime veya kelime ile yapım eki değerinde belirli yapı birimleri arasına, daha yaygın olarak da türü farklı iki kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik isim ve sıfatlarda iki

kelime arasına konmaktadır. Kimi ayrılıklar görölse de, yazı çevirimli metinlerde oldukça yaygın olan bu uygulama, özellikle söz içinde her biri kendi başına bir anlam bütünlüğü taşıyan birleşik kelimelerin birer öbek halinde tanınmasını sağlamak açısından çok gereklidir. Aynen isim ve sıfat tamlamalarında olduğu gibi, bu öbeklerde de üyelerin anlamca bağlarını gösterecek bir yapı özelliği bulunmaması, Arap harfli metin okuyucuları için, başka kelimelerin de yer aldığı bir dizim içinde belli anlam ilişkileriyle öbekleşen kelimeleri belirlemede büyük güçlük doğurmakta, en yaygın okuma yanlışları da bu yüzden yapılmaktadır. Yazı çevirimli metinlere yansıyan bu yanlışlar, en çok, bu tür öbekleri meydana getiren kelimelerin bitişik veya -daha çok- aralarına kısa çizgi konarak yazılması yerine ayrı yazılarak üyelik değerinin değiştirilmesi, aslında dizim açısından böyle bir öbek içinde yer almayan kelimenin kısa bir çizgi ile başka bir kelimeye bağlanıp söz içinde onunla ilişkili gösterilmesi veya farklı ilişkileri yansıtan öbeklere katılması biçimlerinde görülmektedir.

Bu işaret ilk yazımızda yalnızca kullanım açısından ele alınmış, toplanan örnekler yazımda tutarsızlık çerçevesinde değerlendirilmişti.¹⁷ Aşağıda, seçme örneklerle, kimi zaman anlatım değerini bütün bütüne bozup değiştiren, kimi yerde de metni anlaşılabilir bir kılığa koyan yanlış kullanımın aslında ne türlü anlama yanlışlarını yansıttığı gösterilecek, Sayın okuyanların *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'yi anlama dereceleri bir de bu gösterge ile ölçüye vurulmuş olacaktır.

130a: Seyyidü'l-halk-hulk şeyh-i kebir

Görüldüğü gibi, Sayın okuyanlar bu mısradaki *halk* ile *hulk* arasına kısa çizgi koymuşlar, böylece bu iki kelimenin söz içinde bir tür birlik meydana getirdiğini göstermek istemişlerdir. Bu birlik, Sayın Erünsal ve Ocak'a göre, Farsça bir yapı kalıbı ile kurulmuş bir birleşik kelimedir ve Arapça bir tamlama içinde sıfat işleyişiyle yer almış olmaktadır. Anlam bir yana, her şeyden önce Farsça kurallı bir kelime öbeği olarak bir birleşik sıfatın Arapça kurallı bir tamlama içinde yer alabilmesi mümkün müdür? Bizim bilgilerimize göre şu dizim imkân sınırları dışında müstesna bir örnektir. Değerli meslektaşlar başka örneklere dayanarak yapacakları açıklama ile bunun olabileceğini gösterirlerse, bu bizi gerçekten çok sevindirecektir.

Anlamca tahlile gelince; *halk-hulk*, iki isimle yapılmış, bir kavramın (bu örnekte *hulk*) sahibini, aynı kavrama sahip başka bir varlık, kimse veya nesneye (bu örnekte *halk*) benzeyen anlatımında vasıflayan bir birleşik sıfattır ve 'kendi hulku halkın hulkuna benzeyen, yani karakteri halk gibi olan' demektir. *Hulk* kavramının sahibi, yani bu birleşik sıfatın vasıfladığı kimse ise, tamlamada Seyyid, beytin ikinci mısrandan anlaşıldığına göre de Şeyh Rifâi'dir. Biz yanılmıyorsak ve bu tahlil doğru ise, değerli meslektaşlar şu soruların cevabını vermek durumundadırlar: 1. Benzerlik nispeti ile iki ismin anlamca kaynaşmasından

¹⁷ Bk. a.g.m. 187-189. s.

doğan böyle bir vasfı Şeyh Rifâî'ye yüklerken *halk*'a nasıl bir anlam verdiniz? 2. Bu halk hangi halktır? 3. Metin bağlamına göre bu halkın karakter yapısı nedir? 4. Yine metin bağlamı açısından hangi ilgi unsuruna dayanarak Şeyh'in halka benzer karakterinden söz edildiğini kabullendiniz?

Beklemeğe hiç gerek duymaksızın hemen söyleyelim ki, bu soruların cevabı sözün ne gelişinde ne de gidişinde bulunmaktadır, dolayısıyla *seyyidü'l-halk-hulk* gramerce doğru olmadığı gibi anlamca da doğru değildir. Ve şimdilik şu kadarını kaydedelim: Bu Arapça kurallı tamlama sıfat tamlaması değil, bir isim tamlamasıdır.¹⁸ *Halk*'ın burada hangi anlamda kullanılmış olduğuna gelince; bu kelimenin başka bir bağlamda değişik bir dizim içinde yine *hulk* ile birlikte yer aldığı şu beyit, anlam tespiti için sanırım iyi bir kılavuz olabilir:

1426a: *Halkı* uşböyle *hulkı* şol ki Kerim

154: Ol Yusuf şüreti şıfatlu pes
Pâdişâhdur velî ne tabl u ceres

Şu aktarış biçimiyle, yüklemi *pâdişâhdur* olan ilk cümlede bağımsız olarak veya belli anlam ilişkileri ile öbekleşerek gramerce işleyişler üstlenen kelimeler hangileridir? Meselâ: *Yusuf şüreti* bir isim tamlaması mıdır? *Şıfatlu* bir sıfat olarak hangi ismi nitelikçe belirtmektedir? Bunların cümle üyeleri olarak işleyişleri nedir? Sonuç olarak da böyle bir cümlelerin aktardığı düşünce ne olmaktadır? Böyle okuyanlar ve aktaranlar şu haliyle cümlede bir anlatım değeri keşfetmişlerse, bunu bildirmelerini elbette bekliyoruz; ancak, gerçek şu ki, Sayın Erünsal ve Ocak bu soruların cevabını aramamışlar, belki de arayıp bulamamışlar, demek ki beyti anlamamışlar ve bu yüzden onu çözümü güç bir bilmece halinde sunmuşlardır.

Şu kadarını söyleyelim ki, bu bilmecenin çözümünde ilk şart *Yusuf* ile *şüret* kelimeleri arasında bulunan anlam ilişkisinin kavranması idi; yani *Yusuf-şüret*. İkinci şart ise, bu suretle meydana gelecek olan öbeğin ip ucu olarak kullanılması gerektiği idi. Ancak bunun da bir şartı vardı; o da *şüret* kelimesinin sonundaki *i*'nin bağlama edatı işleyişinde kullanılmış olduğunu keşfetmekti.¹⁹ Çözüme ancak bu şartların gerçekleştirilmesiyle ulaşılabilir ve ancak bu suretle doğru belirlenmiş olan öbeğin, gerekli işaret de kullanılarak, doğru bir yazı çevirimi ile *Ol Yusuf-şüret i şıfatlu* biçiminde düzenlenip doğru aktarılması gereği yerine getirilmiş olurdu.

269b: Ba'd ez-in şeb revân revân yortdı

¹⁸ Ayrıca bu söz dizimi birliğinde *seyyid*, unvan (san) olarak kullanılmadığı gibi, mısra sonundaki *kebir* de aynı adı taşıyan iki şeyhten birini ayırıcı lâkap değeri taşımamaktadır. Bu mesele üçüncü yazımızda ayrıca ele alınacaktır.

¹⁹ *Menâkibu'l-Kudsiyye* yazmasındaki başka örnekler ilk yazımızda verilmiştir. Bk. a.g.m., 195. s.

Bu mısradaki kelimeler arasında öbekleşme var mıdır; varsa hangileri arasındadır? Buna göre mısraı kaplayan cümlede kelimelerin, -varsa- öbeklerin işleyişleri nelerdir? Söz gelimi, *şeb* yüklenen(fail), *revân revân* bir ikileme olarak berkitme zarfı işleyişinde midirler? Böyle ise, bu cümle ile anlatılmak istenen nedir? *Şeb* ile *revân* arasında bir öbekleşme düşünülemez miydi? Düşünüldü de hangi bakımdan yersiz görüldü?

Sayın meslektaşlar bu soruların da cevabını düşünmemişlerdir, diyoruz. Eğer itirazları varsa, niye *şeb-revân* olarak yazıp aktarmadıklarını, hangi gerekçelerle bunu uygun bulmadıklarını, iki yazım biçimi arasında cümle yapısını, dolayısıyla anlamını değiştiren esaslı bir ayrılık bulunduğuna göre, kendi aktarışları ile anlatılanı nasıl anladıklarını açıklamalarını bekliyoruz.

622: Lîk dinmişdi hak nefesden aña
Bulma nusret dü bār anlasaña

Bu beyitte ilk mısraı oluşturan cümlede kelimelerin üyelik değerleri nedir? Meselâ, kurallı bir sıralama ile cümle: *Lîk hak aña nefesden dinmişdi* biçiminde mi kurulmuş, kelimelere bu kuruluşa göre mi üyelik yükü yüklenmiştir? *Hak* ile *nefes* arasında sahibini vasıflayan anlatımında, bir öbekleşme olduğunu var sayamaz mıyız? Bunu düşünmezsek, bu mısraın eşinde denilmiş söz olarak aktarılan '*Bulma nusret* bedduasını eden kim?' sorusunun cevabını nerede bulabileceğiz?

1603a: 'Âşîka 'ışk âferîn besdür

Bu mısradaki da yanlış anlamayı yansıtan yanlış aktarmanın kaynaklık ettiği şu sorular cevap istemektedir: *Âşîka* bes (yeter) olan nedir? *Aşk* ve bir de *âferîn* denilerek alkışlanmak mı? Yani cümlede bu iki kelime bağısız bir bağlama öbeği olarak mı değerlendirilmiştir? Öyle değilse, bu mısradaki dile getirilen '*Âşîka* *aşk* *alkış(âferîn)*tür ve bu yeterli(bes)dir.' diye mi anlaşılmalıdır? Yani *âferîn* ile *bes* arasında bir öbekleşme olduğu mu var sayılmıştır? İşte yine hem gramerce, hem belli bir bağlamda ilgi gözetilerek cevapları verilmesi gereken sorular! Bu soruların olumlu cevapları ne yazık ki yanlıştır; çünkü cümle gerçek anlatım değerini, ancak, anlam bütünlükleri aralarına konacak tire ile aktarılabilir *'ışk-âferîn* ile kazanabilir.

Sayın okuyanların metninde bu türden daha başka yanlış anlama örnekleri de bulunmakla birlikte, küçük bir çizginin anlam belirleyici olarak rolü ve anlama göstergesi olarak önemi için yukarıda verilmiş olanlar sanırım yeterlidir.

Üçüncü adım

Düşünceyi aktaran en büyük söz dizimi birliği: Cümle

Dilin en büyük bağımsız birimi cümledir. Her cümle birden çok kavram arasında kurulmuş olan mantıkça bir ilişkiye dayanır ve tam bir anlatma değerine sahiptir. Anlatma ise, düşünceyi dil aracılığı ile başkalarına bildirmek ve

aktarmaktır. Tek başlarına bağımsız kavramlar yansıtan tek kelimelerle, kavramlar arasında zihince kurulmuş türlü ilişkilerle bir anlam bütünlüğü kazanmış olan bütün diğer söz dizimi birlikleri cümlelerin kurucu üyeleri oldukları gibi, aynı zamanda aralarında kurulmuş mantık ilişkileriyle ona anlatma değeri kazandıran birimlerdir. Demek ki cümle, kavramlar ve kavram öbeklerinden meydana gelen, ancak taşıdığı anlatma değeriyle bir düşünceyi bütünüyle dinleyene/okuyana aktarma yeterliğinde olan bir söz kalıbı, bildirişme bağı kuran bir araçtır. Söylenmek istenen her şey, dile getirilmek istenen bir düşünce, aktarılmak istenen bir anlamdır. Bu, bütün kurucu üyeleri gibi, cümlelerin de dizimden doğan bir anlam taşıması demektir. İşte bu açıdan okumak, her biri ayrı birimlerle ayrı biçimlerde düzenlenmiş cümlelerin ne anlama geldiğini kavramaktır.

Konumuz bakımından, yani Arap harfli eski bir metni okuma açısından da durum aynıdır, yani asıl mesele yazılı bir metni anlamaktır. Ancak bu hedefe ulaşabilmek için, önce metnin cümlelerini doğru olarak belirlemek lâzımdır. Böyle bir metnin doğru cümleleri, her şeyden önce yazarının belli bir düşünceyi dile getirmek için seçtiği kelimeler ve uygun bulduğu dil biçimleriyle kurmuş olduğu cümlelerdir. Demek ki yukarıda sözünü ettiğimiz ilk iki adımda yapılan, yani kelimeleri ve -alıntı biçimler dahil- türlü kelime öbeklerini okumak ve seçmekteki her yanlış, aslında cümle yanlışı, sonuç olarak da kavrama ve anlama yanlışıdır. Bu durumda, okunmuş bir metinde bu yanlışlar ne kadar çoksa, o metin yazarın aktarmak istediği düşüncelerden o derece uzaklaştırılmış demektir ve -daha önce de belirtildiği gibi- yazarın değil, okuyanın düşüncelerini aktaran bir metindir. Bu açıdan bakıldığında, *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'nin yazı çevirimli metni, gerçekten Elvan Çelebi'den çok Sayın Erünsal ve Ocak'a aittir. İlk yazıda zikredilmiş olanlarla bu ikinci yazıda buraya kadar kaydedilmiş ve henüz ele alınmamış olan sayısız yanlışla hemen hemen tamamıyla değiştirilmiş olan metin, pek tabii gerçek yazarının metni sayılamaz.

Biraz önce de söylediğimiz gibi, her okuma yanlışı belli bir düşünceyi değiştirmesi açısından bir cümle yanlışı sayılmakla, daha önce türlerine göre sınıflandırılmış olarak verilen yanlışlar, aslında ve aynı zamanda bu başlık altında ele alınabilecek yanlışlar sınıfından sayılmalıdır. Bununla birlikte, burada mesele başka yönleriyle ele alınacak, özellikle dil bilgisi açısından yanlış cümleler üzerinde durulacak, gerekli açıklama ve tahliller yapılmak suretiyle Sayın okuyanların bir de bu gösterge ile yetersizlikleri ortaya konmuş olacaktır.

Üyeleri eksik cümleler

Bir düşünce aktaran her söz birliği, kavramlar arasında kurulmuş mantıkça bir ilişkiyi yansıtır; bu ilişki ise esas olarak bir yargı(hüküm)dür. Cümlelerin diğer kelime öbeklerinden farkı, anlatma değerinin bir yargıya dayanmasıdır; bu yüzden cümle, *yargı öbeği* olarak da anılır.

Her yargıda en az iki kavram bulunur: 1. yüklenecik bir kılış, oluş veya vasıf, 2. bir kılış, oluş veya vasfı yüklenen kişi, nesne veya kavram. Bunlardan ilki,

yargının yüklediği yük anlamında *yüklem*; ikincisi ise, yargının yüklediği yükü alan/taşıyan anlamında *yüklenen* adını alır. İşte bu iki kavramı taşıyan her anlatış kendi kendine yeten bir yargı, dolayısıyla bir cümledir. Bununla birlikte, yargı için şart olan bu iki temel üyenin varlığı, bir düşünceyi bütünüyle aktarma yeterliğinde bir anlatış birliği meydana getirmek bakımından yetmez. Her cümle soruya yer bırakmayacak bir anlatış bütünlüğü taşımak; dinleyen/okuyan açısından, kılışın kimi/neyi etkilediği, oluş ve kılışın zaman ve mekân içindeki yerinin, hal ve şartlarının ne olduğu, kimle/ neyle ilgili bulunduğu gibi sorulara cevap vermek zorundadır. İşte bir cümlede yargı için yeter olan iki tabii üyeye, durum ve ön bilgilerle sınırlı olmak üzere, katılan başka üyeler, bu sorulara cevap teşkil eden, dolayısıyla bir yargıyı besleyen ve destekleyen üyelerdir. Öte yandan cümle bir tek yargı taşıyabileceği gibi, düşüncenin kapsamı ile ilişkili olmak üzere, birden çok yargının birleşmesinden de meydana gelmiş olabilir. İşte cümlenin yapısı bu sebepler ve şartlara bağlı olarak çeşitlenir ve türlü biçimler kazanır.

Yanlışların dayanaklarını açıklamak bakımından verilen şu kısa bilgilerden sonra, aşağıda, yapılış bakımından yanlış, dolayısıyla anlamsız cümleler yanlışlarına göre sınıflandırılmış olarak ele alınacaktır:

a. *Yükleneni olmayan(failsiz) yargılar*

1535b *Baht u 'ālemde t̄ac u devletken*

1536 *Nāgehānī (d. Nāgehān) hısm u zahm-ı gerdūnī*
İrdi yıkdı bu resme k̄anūnī

Yüklemi *irdi* olan yukarıdaki birleşik cümlede zarf işleyişiyle yer almış olan zarf-fiil öbeği bitmemiş bir fiille bir yarım yargıya dayanmaktadır. Yargı, yukarıda belirtildiği gibi, en az iki üye ile kurulabilir olduğuna göre, bu öbekte bir *yüklenen* bulunmalıdır; ancak şu haliyle burada bir yüklenen yoktur. Sayın okuyanlar yazıcının yanlışını aynen aktarmışlar, (bk. 88b.11) yargıda *t̄ac u devlet* sahibini yargısız infazla yok etmişlerdir. Halbuki burada metnin onarılması ve *baht*'ın *bahtı* olarak okunması gerekli idi. Bu yapılabilseydi, anlaşıldığı da anlaşılmış olacaktı. Doğrusu şöyledir:

Bahtı 'ālemde t̄ac u devletken

b. *Nesnesiz cümleler*

Nesne, bilindiği gibi, yüklemi geçişli fiil cümlelerinde, fiilden etkilenen, bir deyişle de fiili gerçekleştiren kişi olarak failin etkilediği kimseyi/nesneyi temsil eden cümle üyesidir. Etkileme ile ilgili olduğundan, nesne yalnızca yüklemi geçişli fiil olan cümlelerin tabii üyesidir.

7: *Kıldı pes k̄āf u nūn ile makrūn*
Ol Hudāvend ü Hālīk-ı bī-çūn

Beyti oluşturan şu cümlelerin yüklemi yerindeki *makrûn kıl-* fiili geçişlidir, demek ki kavramından doğan iş bir nesneyi etkilemektedir. Etkileyen, yani işi yüklenen *Hudâvend ve Hâlık-ı bî-çûn* olduğuna göre, gerçekleşen işten etkilenen, Yüce Tanrı'nın *kâf u nûn ile* makrûn kıldığı (=yaklaştırdığı, bitiştiirdiği) acaba nedir? Bu sorunun cevabını cümlelerin nesnesi verecektir; nesne yok edildiğine göre de, okuyan olarak bizim şu cümlede dile getirilen düşünceyi tam olarak anlamamız elbette mümkün değildir. Şüphesiz Sayın Erünsal ve Ocak da bir şey anlamamışlar, yazıcı yanlışını bize aynen aktarmışlardır. Değerli meslektaşlar, okumanın gerçekte bir düşüncenin tahlili demek olduğunu kavramış olsalardı, yazar olarak Elvan Çelebi'nin bu cümlede hangi düşünceyi aktarmak istediğini kavrayabilecekler, sahip olduklarını yakından bildiğim İslâmî bilgilere dayanarak, şu cümlelerin bir âyet-i kerîmeye dayandığını kolayca çıkarabileceklerdi.

Beyit onarılmış olarak şöyle okunmalıydı:

Kıldı pes *kâfı* nûn ile makrûn
Ol Hudâvend ü Hâlık-ı bî-çûn

132a: Şeyh ister ki göre gösterde

Bu birleşik cümlede temel cümlelerin yüklemi -131. beyitteki 'Kanı fülân' sorusundan anlaşıldığı üzere 'sor-' anlamında kullanılmış olan *iste-* fiilidir. Şu okuyuşa göre, bu fiilin geçişliliğinden doğan *kimi?* sorusunun cevabı cümlede bulunmamaktadır. Bağlam bakımından fiilin yansıttığı kavramı yüklenen *Şeyh Rifâi* (bk.130. beyit) olduğuna göre, bu mısradaki *Şeyh*, ikinci mısradan açıkça anlaşıldığı gibi, *Dede* (Garkın)'dir; yani, yine metnin bağlamına göre, elinde taştan bir yılanla kükremiş bir arslana binmiş olarak gelip *Dede Garkın*'ı soran *Şeyh Rifâi*'dir. Demek ki, *şeyh* cümlelerin nesnesidir, ve demek ki *şeyhi* biçiminde okunması gerekli idi.

266a: Od urı yandurur bular yaçar

İlk cümlede od urarak yandırılan (=yakılan), ikinci cümlede yakma işine konu olan nelerdir? Her ikisi de geçişli olan şu fiillerden doğan etki kimi ve neyi etkilemektedir? İşte yine anlamadan okumanın, anlamadan aktarmanın cevapsız bıraktığı sorular! Aslında değerli arkadaşların mahirane bir gayretle şekil verdiği şu mısra her bakımdan tam bir garibedir. Yazarından özür dileyerek kılığını şöylece düzelterek sunalım:

Ud (=haya, utanç) odı yandurur buları yaçar

Açıklamalı olarak verilen şu üç örnek meseleyi kavrama açısından sanırız yeter; bu yüzden aynı zaafı sergileyen diğer seçme örneklerden çoğu, aşağıda açıklama yapılmaksızın doğruları ile birlikte sıralanacaktır.

818b: Melikü'z-zâhir ol *nihân* bilür
d. *nihâni*

945a: Şeh buyurdı ki *şeyh* yüz gün aç
Habse uruñ kılun anı muhtâc
d. *şeyhi*

1156: Mâlikü'l-mülk Zü'l-celâl tamâm
'Âleme kılmış ol *vücüd* nizâm
d. *vücüdi*

1322a: Bu kamu *lutf* kılan ol Ma'bûd
d. *lutfi*

1387a: Çärmîn *sıdk* Şiddika yitürür
d. *sıdkı*

1663a: Hâliyâ nakd-i vakt hoş görelüm
d. *vaktı*

1856a: Şeyh bir dakı görmedin bilen ol
d. *Şeyhi*

1966: Emr-i ma'rûf nehy-i münker kim
Hak ta'âlâ buyurdı sâl be-sâl
1967a: Bunlara *hâl kâl* olmuş-idi
d. *hâl ü kâl*

Bu örnekle ilgili küçük bir açıklamayı gerekli görüyoruz. Yazmada *hâl* ve *kâl* kelimeleri, hem *ötre* hem de *vav* ile bir öbek teşkil ettikleri belirtilerek yazılmış olduğu halde (bk. 112a.2), sayın okuyular belli ki burada bir onarma yapmışlardır. İşte bu onarma, aslında bir onarma değil, yanlış anlamayı gösteren bir bozmadır. Öyle anlaşılmaktadır ki, Sayın Erünsal cümlelerin failini mısradaki aramışlar ve *hâl*'i *kâl*'den ayırarak onu fail olarak yargılamışlardır; halbuki cümlede fail 1966. beyitte bulunmakta idi.

2054a: Cümle *zerrât* kâyinâtda var
Hasbiya'llâh okır revân Mevlâ

Onarılarak kılığı bozulan, anlaşılmaçlık kisvesi giydirilen bir beyit de budur. Yazmada bulunan *ki* atılıp bir *-da* ilâvesiyle yazara ait olmaktan çıkarılan cümlelerde ortaya konan düşünelere göre, kâinatta cümle zerrelere vardır, ve Mevlâ, durmaksızın(=revân) 'Hasbiya'llâh' okumaktadır. Bu yazıların değerli okuyucuları! Böyle bir düşünce için hep birlikte Yüce Tanrı'ya sığınıp: 'Hasbünallah (=Allah

bize yeter)!' diyelim ve Elvan Çelebi'nin incinen ruhu için de gelin birer fatiha okuyalım. Zavallı bakın ne söylemiş:

Cümle zerrât-ı kâyinât ki var
Hasbiya'llâh okır revân Mevlâ

yani: "Ey Tanrım! Varlık âleminde var olan bütün zerreler, durmaksızın sana: 'Allah bana yeter!' diye dua eder."

c. Hal ekli tamlayıcıları bozuk cümleler

Bilindiği gibi çoklukla yönelme, bulunma ve çıkma halindeki isimler, cümlede fiilin olduğu ve yöneldiği yer/yön şartlarını açıklayan, oluş ve kılışı çeşitli yönlerden belirten, yüklem gerçeğiyle ilgili kişi ve nesnelere gösteren üyelerdir. Yüklenen (fail) ve nesne gibi belirli kalıplarda bulunmayan, çeşitli çekim hallerine sokulmuş kelimeler olarak cümlede yer alan bu üyeler, aslında fiilin gerçekleşme şartlarına bağlı olduklarından, çoklukla birden fazla sayıda buldukları gibi, şekilce her fiile göre belirlidir. Aşağıda ele alınacak örneklerde yanlışlar, daha çok her fiilden doğan boş alanların belirliliği açısından ele alınacaktır.

202: Megerin kılmaya bu rāzın keşf
İtmeye kimseye bu sâzın keşf

İkinci mısradaki yer alan cümlelerin yüklemi *keşf et-* fiilidir. Bu fiil geçişli olarak nesne ister -nitekim cümlede nesne vardır: *bu rāzın-*; ancak buradaki anlamıyla aynı zamanda yönelme halinde bir tamlayıcı ile doldurulacak boş alanı yoktur. Öte yandan, Sayın Erünsal ve Ocak'ın onarmayı düşünmeden olduğu gibi aktardıkları *kimseye*, her iki mısradaki cümlelerin yüklenendir. Yukarıda yargı ile ilgili bilgilerde dile getirildiği gibi, yüklenen, yargının -ve tabii- cümlelerin tabii bir üyesidir; onsuz ne yargıdan, ne de cümleden söz edilebilir. Demek ki yazmada *kimseye* olarak yazılmış kelimenin öylece kabullenilmesi şu iki açıdan da yanlıştır ve çok açık bir şekilde bir anlama yanlışını aksettirmektedir. Doğrusu *kimsene* olacaktır.

1017a: Ger belâ bir kez oldı 'âleme

Yazmada açık seçik *'âlemde* yazılmış olan kelime okuyanlarca değiştirilmiş, demek ki onarılmıştır. 'Görülme, ortaya çıkmak, vuku bulmak' anlamlarıyla olma bildiren *ol-* fiili, daha çok oluşun gerçekleşme yeri açısından bir boş alana sahipken, *-de* acaba hangi sebeple sebeplik anlatımlı *-e* ile değiştirilmiştir?

1515: Çok 'acib ü garib hikmetler
Çok bedi' ü şani' şan'atler

1516: Cümlegi bu kitâb içinde derc
Ol cevâhir bu genc olmuş harc

Yüklemlerinde yardımcı fiili (*ol-*) ortak iki cümleden ikincisi, yani -doğru bir dizilişle- 'Ol cevāhir, bu genc *harc* olmuş' cümlesi yapılaşça doğru, ancak anlamca yanlıştır. Yapılışça doğrudur, çünkü *harc ol-* yüklemli bir cümlede bu fiil tamlayıcı olarak yönelme halinde bir ismi alabilir, ancak bunun tabii bir üye olarak yer alması söz konusu olmadığından bu ihtiyaç bağlamın belirlediği bilgi akışından doğacaktır. Yukarıya kaydedilen iki beyit bağlamında, ilk beyitte nitelikleri belirtilerek anılan *hikmetler* ve *san'at'ler*'in hepsi (*cümlegi*) bu kitap (yine bağlama göre Âşık Paşa'nın *Ma'ārif* adlı eseri) içinde bir araya getirilmiş (*derc olmuş*) olduğuna göre, ikinci cümlede yüklenen durumundaki *ol cevāhir* ile temsil olunan bu cevher değerindeki hikmetler ve sanatlardır. İşte bu temsil sebebiyle, sözü edilen kitap da, aynı zamanda bu cevherleri saklayan bir hazine gibi tasavvur edilmiş olarak cümlede *genc* kelimesiyle temsil olunmaktadır. Öyleyse, doğru olan, değerli meslektaşların anlayışına göre cevherler ile hazinenin saçılıp dağıtılması yerine, her biri bir cevhere değer hikmetler ve sanatların bir hazine değerindeki kitabın sayfalarına dağıtılmış olması düşüncesi değil midir? Elvan Çelebi şüphesiz böyle bir düşünceyi dile getirmiş ve bunu aktarmak üzere şu doğru söz kalıbını seçmiştir:

Ol cevāhir bu *gence* olmuş *harc*

Şu üç yanlış örneği de, yalnızca doğrularını kaydederek verelim:

1716a: *Hışm içinde nişār aña fi'n-nār*
d. *içinden*

1747a: *Uşbularda hulāşa-i makşūd*
d. *Uşbulardan*

1839b: *Her nefes dōstlar ururdı şalāy*
d. *dōstlara*

ç. *Yüklem ile yüklenen uyuşmazlığı*

Bilindiği gibi, Türkçe'de yüklemle yüklenen arasında sayıca uyuşma 3. kişilerde eskiden beri kurallı olmamakla beraber, özellikle yüklenenin belirli, canlı/akıllı varlık olması hallerinde, çoklukla uyuşma eğilimi hakimdir. Öte yandan bu uyum tek yönlü değil, karşılıklıdır. Bununla birlikte, aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, kimi zaman açıklayıcı bir kelime öbeği, kimi zaman da cümleler arası türlü ilişkiler üyelerden herhangi birinin sayısını, dolayısıyla uyumlu veya uyumsuz kullanımı belirleyebilir.

100: *Diledüm Hakdan alasın suçumu*
Hod görürsüz daşumu vü içümü

Görüldüğü gibi, ikinci mısraı teşkil eden cümlede yüklem (*görürsüz*) şu çekimli haliyle yüklenenin de sayısını vermektedir (2. kişi çoklusu olarak: *siz*) ve bunda bir aykırılık yoktur; ancak bu cümlelerin yükleneni ilk mısradaki yer tutan cümlelerin yükleneni ile mantıkça ve bağlamca ortaktır. Ne var ki ki şu okuyuşa göre ilk mısradaki yer alan cümlelerin yükleneni tekli ikinci kişidir: *sen* (alasin). İşte bu durum ikinci cümlelerin yüklem ve yüklenenini sayıca belirlemekte, dolayısıyla Sayın Erünsal ve Ocak'ın anlama konusundaki yanlışlarını ele vermektedir.

Zamanca uyumsuzluk örneği için ele alınabilecek başka bir yanlış da düzeltilmiş olarak, beyit, Elvan Çelebi'nin ağzından çıkmış biçimiyle şöyle olmalıdır:

Dilerem Hak'dan alasin suçumu
Hod görürsin daşımı vü içümi

1685a. Hüseyin ol güzidegân-ı velî
Tas tas içdiler cefândan zehr

Beyti kaplayan cümlede yüklem (*içdiler*) ile yüklenen (*Hüseyin*) arasında, görüldüğü gibi, sayıca uyuşma bulunmamaktadır. Bunun, ululama (=tazim) amacıyla yapıldığı ileri sürülebilir; ne var ki, örneğimizde yüklenen olarak *Hüseyin*, açıklama anlatımlı bir öbekte çoklu halde bir isimle anılmaktadırlar: *güzidegân*. İşte bu kelimenin kılavuzluğu ile *Hüseyin* kelimesinin çoklu halde bulunması gerekliliği, dolayısıyla iki üye arasında aslında uyuşumlu bir kullanımın söz konusu olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Sayın okuyuların pek çok şey gibi böyle bir durumdan habersiz kalarak yaptıkları yanlış işte buradadır. Anlamı ciddi olarak bozan ve değiştiren şu yanlış yapılmasıydı, kelime pek tabii *Haseneyn* (=Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) olarak okunmuş olacaktı.

d. Yüklemsiz cümleler

Değerli Erünsal ve Ocak, gerçekten çok doğurgan maharetleriyle, bir yargının, bir cümlelerin yüklemsiz olabileceğinin örneklerini de vermişlerdir.

216b: Hâtırından geçer kim ol dem ulu

Görüldüğü gibi, bu birleşik cümlede, aslında bağlayıcı olan *kim*'den sonra temel cümlelerin yükleneni olarak düzenlenmiş olması gereken cümlelerin yüklemi bulunmamaktadır. Temel cümlede 'Ne geçer?' sorusunun cevabını arayan biri, *kim*'den sonraki kelime yığınını okuduğunda, haklı olarak: "Eee! Ulu ol dem ne olmuş /ne yapmış?" sorusunu da soracak ve cevap arayacaktır. İşte şu dizimde bu soruların cevapları bulunmamaktadır. Sayın okuyuların ne anladıkları ise, ele aldığımız diğer örneklerden farklı olarak meçhuldür. Elvan Çelebi'nin bu bağlamda naklettiği, Ayna Dövle'nin, aslında Baba İlyas'ın işaretleriyle kendisine yönelip önünde secdeye kapanan geyiklerin hareketini kendi kerameti sanmasıdır. Bu

bağlamda yüklem olarak değerlendirilebilecek başka bir kelime bulunmadığından, onarımı yapılmış bir kelimeyle cümle şöylece okunmalı, yazarın naklettiği durum öylece değerlendirilebilmeliydi:

Hâtırından geçer kim oldum ulu

1608: İmtihān bütasında sizi Hak
Tā ki ma'lūm ide bile kamu halk

Bu beyitte birleşik bir cümle bulunmaktadır, ve ikinci mısra, başında yer alan *tā ki* kaydından anlaşıldığı gibi, bir temel cümlede ileri sürülen düşünceyi sebep yönünden açıklayıcı bir yardımcı cümledir. Ne var ki şu haliyle ilk mısrada bir temel cümlelerin varlığından söz edilemez; çünkü ortada cümlelerin kurucu üyesi olan yüklem bulunmamaktadır. Böyle olunca da bu cümleden, sebebi ileri sürülen oluş ve kılışın ne olduğu anlaşılmamakta, okuyan için beliren soru cevapsız kalmaktadır.

Sayın okuyanların böyle bir soruya cevap arama ihtiyacını duymadıkları bellidir. Şu yazıyı okuyacakları cevapsız bırakmamak için doğrusunu kaydediyoruz:

İmtihān bütasında sizura Hak
Tā ki ma'lūm ide bile kamu halk

e. Ve daha başkaları

Hangi gruba koyup, hangi yanlışını düzeltmeli diye kararsız kaldığımız daha pek çok yanlıştan işte bir kaç!

432b: Hakı hak bil ne ki gerek bes ü biş

Tam bir yanlışlıklar yumağı; ne sözü doğru, ne özü! Doğrusu, Elvan Çelebi'nin dediği gibi:

Hakı hak bil neñe gerek pes ü piş

1292: Kamusı-la çü maksūda yitdüm
Ma'ni āsūde şūrete yitdüm

Vezni aksak, kafiyesi topal ve daha önemlisi içi boş, yani anlamsız. İşte garibin gerçek çehresi:

Kamusıyla çü maksūda yitdüm
Ma'ni āsūde şūretā yatdum

1307b: İlle bu şūretüm yiri-çün tur

Hem tire, hem büyük harf kullanımı, hem de cümle için kullanılabilecek bir örnek. Neresini düzeltelim, daha ne söyleyelim? Doğrusunu yazmak daha iyi.

İlle bu sûretüm yiri çün Tûr

2026a: Külli mahv oldı zamîründen
Kosaduñ bu menât u âlâfı

İlk mısra zorlayarak vezinli, şartlı cümlede yüklem yapıları uyumsuz, ne anlattığı belirsiz. Dile getirilen düşünce ise şu:

Külli mahv oladı zamîründen
Kosaduñ bu menât u âlâfı

Son sözden önce bir beyitle bir açıklama

648: Ben tefahhus bunı gerek iderüm
Zûr u bühtân sözini terk iderüm

Sayın Erünsal ve Ocak, bu beyitte *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'nin yazıldığı 14. yüz yıl Türkçesi hakkındaki bilgilerimizi değiştiren bir onarım yapmışlar, yazmada açıkça *idedüm* okunacak gibi yazılmış (bk. 37b.4) kelimeleri *iderüm* biçiminde, geniş zamanlı çekimde -üm kişi ekli olarak aktarmışlardır.

Yanlışlar arasında ayrı bir yeri olan, kıt bilgilerimizi gerçekten zenginleştiren şu son örnek, -doğrudan yöneldiğimiz bir hedef olmamakla birlikte- ele aldığımız meseleleri aydınlatmak bakımından zikretmek zorunda kaldığımız yanlışların verdiği bezginlikten bir nebze olsun kurtulmak amacıyla bizde de cür'etli bir işe kalkışmak hevesi uyandırmıştır. Bu heves, bilmeden anlamadan değil, bilerek ve isteyerek şu beyti bozmaktır. İşte öyle yapıyor ve kılığını tamamen değiştirerek şu yazıları okuyacak üçüncü kişilere diyoruz ki:

Siz şunu bir tefahhus etmelisiz
Bizim yalanla yakıştırmadan uzak dilimiz

Ve son söz

İlk yazımızda duyurduğumuz gibi, şu ikinci yazıda sergilediğimiz yanlışlarla *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'nin Sayın Erünsal ve Ocak tarafından iki kez yayımlanmış olan metninin bir enkaz yığını olduğu sanırız artık görülmüştür; bununla birlikte enkazın iki yazıda biriken yanlışlardan ibaret olduğu sanılmamalıdır. Sözü iyice uzatacağı düşüncesiyle pek çok değerli yanlışa (İlgilendiğimiz konular için örnek olmaları açısından bize göre gerçekten paha biçilmez değerdedirler.) el atılmamış, talep edilmesi halinde sahiplerine iade edilmek üzere tarafımızdan emanete alınmıştır.

Üçüncü yazımızda, Sayın Erünsal ve Ocak'ın kitaplarının *İnceleme* bölümü ele alınacak, emsalsiz bilgiler ihtiva eden böylesine değerli bir tarih hazinesinin büyük bir sorumsuzlukla nasıl tahrip ve tahrif edildiği ortaya konmağa çalışılacaktır.

